

О. В. Крисало

Лінгвокультурологічні аспекти перекладу

Конспект лекцій для слухачів магістратури
спеціальності «Переклад» факультету іноземних мов

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад
„Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”

О. В. Крисало

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ

*Конспект лекцій
для слухачів магістратури спеціальності «Переклад»
факультету іноземних мов*

Луганськ
ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”
2013

УДК 81'255.4 (075.8)

ББК 81.07я73

К82

Рецензенти:

- Зверева М. А.* – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри романо-германської філології ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.
- Савельєва Н. О.* – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.
- Тулєнінова Л. В.* – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу Луганської державної академії культури і мистецтв.

Крисало О. В.

К82 Лінгвокультурологічні аспекти перекладу : конспект лекцій для слухачів магістратури спец. „Переклад” факультету іноземних мов / О. В. Крисало ; Держ. закл. „Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка”. – Луганськ, Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. – 70 с.

Конспект лекцій з курсу „Лінгвокультурологічні аспекти перекладу” розраховано на слухачів магістратури спеціальності „Переклад” факультету іноземних мов. Матеріал за змістом поділено на 2 частини: теоретичний матеріал та питання для обговорення.

Навчальне видання призначено для магістрантів та студентів факультету іноземних мов вищих навчальних закладів, викладачів.

УДК 81'255.4 (075.8)

ББК 81.07я73

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 2 від 27 вересня 2013 року)*

© Крисало О. В., 2013
© ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013

ЗМІСТ

ВСТУП	4
§ 1. ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ ТА ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД.....	5
§ 2. ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ „ВУЗЛИ” ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ.....	13
§ 3. ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНЦЕПТІВ ТЕКСТУ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ.....	26
§ 4. МОВНА КАРТИНА СВІТУ ПЕРЕКЛАДЕНОГО ТЕКСТУ ЯК СИНТЕЗ МОВНИХ КАРТИН СВІТУ АВТОРА ТА ПЕРЕКЛАДАЧА.....	35
§ 5. ПРОЯВ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ АВТОРА ТА ПЕРЕКЛАДАЧА В ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ.....	43
ВИСНОВКИ	53
ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ І ЗАВДАННЯ	55
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	60

ВСТУП

Мова – один з основних критеріїв віднесеності твору до певної національної культури. Мова, якою написано твір, підспудно залучає до сфери осмислення і зображення реальності життя, побуту, історії, культури, пов'язані з цією мовою або з обсягом уявлень, зафіксованих у цій мовній стихії. Саме ці особливості й становлять основну складність під час перекладу твору. Між мовами існує соціально-культурний бар'єр, обумовлений відмінностями між культурою відправника тексту й культурою середовища, яке його сприймає. Таким чином, переклад з однієї мови на іншу – це не просто заміна мови, це одночасно й функціональна заміна елементів культури.

Письмовий художній переклад становить вид двомовної комунікації, призначений для трансляції літературного досвіду однієї культури в іншу. Суспільство розглядає переклад як копію вихідного тексту, тільки іншою мовою. У свідомості користувачів перекладного тексту він дорівнює оригіналу. Передумовою досягнення цієї властивості тексту-перекладу є вимога того, щоб особистість посередника, творця перекладного тексту, тобто перекладача, ніяк не відбилася на продукті його діяльності. Це суспільне призначення перекладу виступає керівною основою перекладацької діяльності, воно має силу для будь-якої індивідуальної мовної особистості перекладача й обґрунтовує виділення її як тип мовної особистості.

Термінами „мовна особистість перекладача”, „мовна картина світу”, „концепт” оперує сучасна наука лінгвокультурологія, основним завданням якої є вивчення та опис взаємодії мови і культури, зокрема й переклад художніх текстів.

§ 1. ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ ТА ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД

Аналіз теоретичних робіт в області перекладознавства показує, що останнім часом транслатологи стали звертати особливу увагу на переклад як явище культури. Позитивним у цьому зв'язку є усвідомлення важливості культурологічного підходу до перекладу й визнання його засобом міжкультурних контактів. Взаємодія культур при перекладі передбачає насамперед прагнення надати в розпорядження читачів перекладу ідеї, властиві чужій культурі, з метою розширити кругозір людини, дати їй можливість зрозуміти, що у інших народів можуть бути інші звичаї, що треба знати й поважати інші культури [Е. Сепір [67]; В. Телія [73; 74]; Є. Верещагін, В. Костомаров [13; 14]; В. Комісаров [35]; О. Баранов [5]; В. Хайруллін [82; 83; 84]; О. Корнілов [36; 37] та ін.].

У плані знайомства з чужою культурою переклад відіграє одну з провідних ролей, оскільки він „перетинає” не лише кордони мов, але й межі культур, а створюваний у ході цього процесу текст транспортується не тільки в іншу мовну систему, але й у систему іншої культури” [82, с. 13].

Врахування у перекладі особливостей культури певного етносу дозволяє підходити до нього як до явища міжкультурної комунікації, оскільки переклад передбачає подолання не тільки мовних, а й культурних бар'єрів. Це вид комунікативної діяльності, який є посередником між двома культурними спільнотами й має „дволикий” характер, будучи спрямований, з одного боку, до вихідної культури і її мови, а з іншого – до культури, мовою якої здійснено переклад. Маючи таку двояку спрямованість, переклад покликаний зблизити носіїв різних культур, забезпечити їхнє взаєморозуміння, оптимізувати процес спілкування між лінгвокультурними спільнотами.

Проте в сучасній науці про мову до цього часу залишається відкритим питання про те, яким же чином культура впливає на процес перекладу, які культурні елементи зберігаються при перекладі, а які зникають, які перекладацькі стратегії можливі при цьому. У цьому навчальному посібнику здійснено спробу відповісти на частину зазначених питань.

Не викликає сумніву той факт, що поняття культури вкрай важливе для перекладознавства, оскільки останнє осмислюється не тільки як виключно лінгвістична дисципліна, але і як область знання, основана також на фактах культури. Можна навіть припустити, що перекладознавство – це область знання, що займає проміжне положення між лінгвістикою і культурологією, оскільки переклад допомагає здійснити діалог не тільки мов, але й культур.

Хоча поняття „культура” широко використовують у перекладознавстві й узагалі лінгвістиці, на сьогодні в науці немає однозначного розуміння цього феномена. Цей факт показовий, оскільки „культура” – настільки багатозначне поняття, що це дозволяє інтерпретувати його в різних значеннях. Сама етимологія терміна „культура” дозволяє трактувати його широко, оскільки він є виявом, принаймні, трьох начал: релігійного (лат. *cultus* – „культ”), мирського (лат. *cultio* – „обробляю”), світського (лат. *cultura* як прагнення до досконалості).

У цій роботі культуру трактуємо як *сукупність матеріальних і духовних особливостей народу, що визначають специфіку організації його мислення, суспільного й повсякденного життя* [82, с. 23].

У сучасному мовознавстві спірним залишається питання про співвідношення мови й культури. Складність цього питання обумовлена складною природою самої людської мови, яка „ніби ставить себе в центральне, опосередковане положення у світі всього, що в ньому є. Залежно від мови в цьому світі визначають дві області – „під'язикову” й „над'язикову”. Мова веде нижче й вище – до матеріально-речового й до ідеально-духовного, і таким чином з'єднує низ і верх, тобто, одухотворяє „низьке” й матеріалізує „високе” [77, с. 7].

Крім того, мова існує у сфері мікросоціуму (тобто в певному мовному колективі) і макросоціуму (тобто на рівні вселюдського спілкування). „Функціонуючи на цих рівнях, мова виступає у двох видах: у вигляді мов народів (національних культур) і у вигляді загальної людської мови (універсальної культури земного соціуму). Під загальною людською мовою розуміють єдиний когнітивно-семантичний континуум, який

виступає як організуюча сила змістовної сторони всіх мов і знань про світ. Цей загальнолюдський когнітивно-семантичний континуум не представлений матеріально. Якраз мова в її національних різновидах і виступає як спостережуваний прояв ідеального (тобто когнітивно-семантичного континууму)” [82, с. 24 – 25].

Ідею національно-культурної своєрідності мов неоднозначно висвітлено в роботах деяких дослідників, які тлумачать переклад виключно як культурологічний процес. Безсумнівно, „обслуговуючи” певні культури, мови відрізняються національно-культурними рисами. Думка про крос-культурний характер міжмовної діяльності в деяких роботах висловлюється досить категорично. Так, Дж.Б. Касагранде вважає, що „насправді перекладають не мови, а культури” [Цит. за: 35, с. 112 – 113]. Таке глибоке трактування культури позбавляє мову будь-якої самостійності, мову приймають за сутність, повністю позбавлену своїх індивідуальних особливостей, які виявляються „розмитими” в загальному понятті культури. Проте слід мати на увазі, що мові належить одна з провідних ролей у формуванні особистості. Лише опановуючи мову, людина стає суб'єктом мислення [48, с. 37]. Якщо розуміти мову як надбання культури, то слід визнати, що це одна з найбільших і невід'ємних її частин.

Однак мова – не просто надбання культури, це „передумова” культури, що дозволяє розглядати мову не як пасивне відбиття або дзеркало культури, а як почасти автономну сутність. На користь самостійності мови, відокремленості її від культури свідчить той факт, що одна й та сама мова може обслуговувати абсолютно різні етноси (наприклад, така ситуація з англійською мовою у Великобританії та Індії: якщо культура Великобританії – це типова англосаксонська культура, то культура Індії кардинально відрізняється від культури Великобританії). „З точки зору суб'єкта ні мова, ні культура не мають пріоритетності, оскільки суб'єкт засвоює культуру разом із засвоєнням мови, разом з текстами” [73, с. 95]. Крім того, мова допомагає нам „бачити, помічати й розуміти те, чого ми без неї не побачили б і не зрозуміли”, вона відкриває нам

навколишній світ. „Явище, яке не має назви, ніби відсутнє у світі” [50, с. 5].

За мовою слід визнати самостійність також у тому сенсі, що „мовна форма виявлення пізнавальної діяльності створює умову для виконання окремих її процесів уже тільки в мовному (мовленнєвому) плані” [48, с. 40]. Це свідчить про те, що сама по собі мова інформативна й становить когнітивну цінність, оскільки є сховищем соціального досвіду.

Існує думка, що переоцінювати значення мови не так небезпечно, як недооцінювати його. Фахівці вважають, що призначення мови як дзеркала культури – явище другорядне, яке знаходить свою справжню цінність тільки після усвідомлення першорядності дії та участі мови в побудові культури (В. фон Гумбольдт [23]; І. Вайсгербер [11]; А. Вежбицька [12]; В. Колесов [33; 34]; Н. Арутюнова [4]; В. Воробйов [19; 20]; Ю. Сорокін [69; 70] та ін.). Під дією тут розуміється мовне перетворення факту дійсності на об'єкти свідомості, тобто перетворення світу на думку. Якщо „культуру можна визначити як те, що певне суспільство робить і думає”, то мова „є те, як думають” [67, с. 193].

Існує навіть така точка зору, згідно з якою мова й культура взаємодіють як дві рівноправні сутності, при цьому визнають, що „мова не пізнає себе в культурі, а культура не пізнає себе в мові. Їхня взаємодія – це діалог. Мова й культура розвиваються паралельно” [67, с. 194].

Однак мова й культура розрізняються в деяких базових характеристиках. Так, вони мають різну здатність до поширення. Наприклад, мова може мати багату історію і багату літературну традицію, нею, як рідною мовою, може говорити значна кількість людей; класичні твори, написані цією мовою, можуть бути відомі, хоча й у перекладах, у всьому світі. Коли говорять про таку мову, перш за все мають на увазі китайську. Однак поширення китайської культури не таке значне, як, скажімо, англосаксонської, незважаючи на те, що китайська культура значно давніша.

Жодна культура не існує без мови. Причому жодна культура не може задовольнитися однією мовою. Мінімальну систему створює набір з двох паралельних мов, наприклад,

словесної та образотворчої [51, с. 9; 11]. Є культури, що використовують кілька словесних мов, однак часто окремий етнос користується однією словесною мовою. Етнос виступає як мовний колектив, як суспільство людей, які створюють культуру й користуються певною мовою. Так само, як у світі має місце ситуація плюралізму культур, так і плюралізм мов і мовних колективів – ситуація реальна.

Множинність мов і культур плідна тому, що дозволяє повніше показати досвід усього людства. При цьому можна говорити про взаємну доповнюваність мов і культур. Мови, зокрема в процесі свого перекладацького функціонування, сприяють проясненню деяких явищ одномовного плану, кожна мова доповнювана в тому сенсі, що вона „уточнює” те, що не завжди виявлено в іншій мові.

Переклад, як було зазначено, є важливим засобом реалізації міжкультурних контактів, оскільки він допомагає знайомитися з фактами чужої культури. При цьому вкрай важлива роль мови, що виступає засобом передачі бачення світу представниками іншої культури. Це світобачення в культурологічному сенсі є унікальним, і його передача засобами чужої мови (зокрема при перекладі) часто виявляється складним завданням. „Саме в цьому випадку про переклад слід говорити як про процес „нескінченної приблизності” або „нескінченної відносності” , оскільки немає однозначної відповідності між тим, як різні мови у змісті своїх одиниць і структур відбивають ознаки реальної дійсності, тим більше, коли мова йде про специфічні елементи культури” [82, с. 55].

Названі специфічні елементи часто є тим, що в перекладацьких термінах може бути визначене як „неперекладне” (докладніше про це явище мова піде в наступному параграфі). На думку деяких культурологів, переклад неперекладного за всієї його парадоксальності виявляється носієм інформації високої цінності [51, с. 15]. Така інформація передається не безпосередньо, тобто не шляхом прямого знайомства з чужою культурою, а опосередковано – через мову, тексти.

Сприймаючи отриману інформацію, реципієнт вступає в прагматичні відносини з текстом. Ці відносини можуть мати

інтелектуальний характер, коли текст служить для реципієнта джерелом відомостей про будь-які факти та події. Інформація, вміщена в тексті, може викликати емоційну реакцію реципієнта, спонукати до певних дій. „Здатність тексту справляти подібний комунікативний ефект, викликати у реципієнта прагматичне ставлення до повідомлюваного, тобто здійснювати прагматичний вплив на одержувача інформації, становить прагматичний потенціал тексту” [82, с. 56].

Здійснення прагматичного впливу на отримувача інформації – найважливіша частина будь-якої комунікації, зокрема міжмовної. „Встановлення необхідного прагматичного ставлення реципієнта перекладу до повідомлення значною мірою залежить від вибору перекладачем мовних засобів під час створення тексту перекладу” [35, с. 209 – 210].

Під час розгляду художнього тексту ця проблема ще більш ускладнюється, оскільки до культуральних можуть приєднуватися суто текстові особливості. Художній текст являє собою дуже своєрідне явище з культурного погляду, оскільки він описує дійсність, яка є абсолютно особливою щодо реальної, оскільки її створює автор тексту; письмовий текст – це часто оброблений автором словесний твір з метою оптимального впливу на читача.

Для полегшення проникнення в „текстовий” світ художнього тексту реципієнту надано певні „ключі”, які є ніби маркерами, що дозволяють віднести текст до певної культури. Підказками можуть бути використані явні посилання на певні моделі культури або ж імпліцитні вказівки на дії, вчинки, специфічні риси, які зазвичай асоціюються з моделями певної культури. Наприклад, яскравими елементами культури є власні імена, і навіть найгарячіші шанувальники буквального перекладу не передають прізвище Smith як „Кузнецов”. Власне ім'я Smith, використовуване в художньому тексті, вказує на англomовний текстовий світ.

В. Хайруллін виділяє три типи відносин між текстовим світом і реальним світом читача: 1) текстовий світ маркується як такий, що належить до культурного соціуму реципієнта, 2) текстовий світ маркується як належний до культурного соціуму, відмінному від того, до якого належить реципієнт,

3) текстовий світ взагалі не маркований, він є культурно нейтральним.

Своєрідність перекладного художнього тексту полягає в тому, що він завжди належить до другого типу відносин, тобто світ, створений у цьому тексті, має маркери, що вказують на його належність культурі – іншій, ніж та, до якої належить реципієнт. А культурні маркери, які так чи інакше вказують на будь-які елементи культурного фонду, є спеціально створеними, вигаданими в тому сенсі, що вони є не документальне відбиття реальних ознак, а такий їх опис, який існує завдяки уяві автора тексту. Це, однак, не виключає відповідності „вигаданих” маркерів реальним. Елементи культурного фонду перекладного художнього тексту отримують таким чином ніби подвійне переломлення: по-перше, крізь призму авторського опису, тобто через авторську концепцію дійсності, і по-друге, через переклад, який прагне донести особливості культурного досвіду до сприйняття реципієнтом перекладу.

Коли мова заходить про елементи культури в їхньому зв'язку з проблемами перекладу, то найчастіше увага дослідників зосереджується на області екстралінгвістичних феноменів, різних явищ або подій, які мають місце в певній лінгвокультурній спільноті. Однак у самій мові існують культурно обумовлені одиниці, які є маркерами будь-якої культури. Культурно обумовлені мовні явища спостерігаються на різних рівнях мовної системи. До них належать деякі граматичні категорії, характерні лише для однієї мови; певні метафори, ідіоми та ін., тобто сюди можуть бути включені форми, протиставлені одна одній у соціальному плані.

Автор як представник вихідної культури „розставляє” по всьому тексту маркери, які служать „ключами” й допомагають реципієнту проникнути в текстовий світ й ідентифікувати культуру. Творець тексту може розставляти маркери „несвідомо”, тобто не задаючись метою наповнити текст певною кількістю культурних елементів, які дозволяють реципієнту розпізнати презентовану культуру. Це відбувається насамперед тому, що автор описує культуру, перебуваючи „всередині” неї. Реципієнту тексту перекладу надано роль такого стороннього спостерігача, який сприймає зовні ту частину системи чужої

культури, яка представлена в текстовому світі письменника. Цим обумовлено множинність (як мінімум – троякість) поглядів на описуваний світ. По-перше, це точка зору самого творця тексту, найбільш „чиста”, не позначена впливом іншої культури. По-друге, точка зору перекладача, який виступає посередником між двома культурами – вихідною і цільовою – і враховує „лінгвістичні та когнітивні знання реципієнтів перекладу, що відбивають особливості їхньої культури” [35, с. 21]. По-третє, погляд іншомовного й інокультурного реципієнта, який оцінює культуру текстового світу з позицій людини, дистанційованої від культури автора.

Часто знайомство з елементами культурного фонду відбувається опосередковано: через художній текст або через його перекладний варіант. Коли мова йде про переклад, то ні автор оригіналу, ні читач тексту перекладу не в змозі перевірити, наскільки елементи культурного фонду, представлені в перекладі, відповідають реальному стану речей, оскільки обидва вони перебувають по різні сторони культурного бар'єру. У такому випадку вся відповідальність покладається на перекладача, який виступає експертом щодо обох культур – вихідної і цільової. Це обумовлює характер діяльності перекладача: з одного боку, він повинен зберегти авторські культурні маркери, а з іншого – допомогти реципієнту ідентифікувати інокультурні маркери, часто адаптуючи їх, роблячи їх прийнятними для сприйняття реципієнта.

Таким чином, огляд сучасних джерел з лінгвокультурології, етнолінгвістики, перекладознавства дає підстави стверджувати, що переклад може сприйматися як лінгвокультурний процес, оскільки, з одного боку, передбачає мовну діяльність, і з іншого – служить цілям міжкультурної комунікації, які забезпечують „взаєморозуміння учасників комунікативного акту, що належать до різних національних культур” [13, с. 36].

§ 2. ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ „ВУЗЛИ” ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Подібно тому, як у культурі кожного народу присутнє і загальнолюдське, і етнонаціональне, у кожній мові можна виявити відбиття загального, універсального компонента культур, а також своєрідності культури конкретного народу. Універсальний семантичний компонент обумовлений єдністю бачення світу людьми різних культур. „Ця принципова єдність людської психіки виявляється на різних рівнях семантичної організації мов – від широких і стійких тенденцій до „точкових” універсальних явищ” [57, с. 51].

Відмінності між мовами, викликані відмінністю культур, найпомітніше в лексиці і фразеології, оскільки номінативні засоби мови найбільш тісно пов'язані з позамовною дійсністю. У будь-якій мові й діалекті є слова, що відбивають специфіку національної культури й не мають однослівного перекладу в інших мовах. Це так звана *безеквівалентна лексика*, в основному – позначення специфічних явищ місцевої культури. „Безеквівалентні слова, подібно до віхів, відзначають усе найістотніше в минулому й сьогоденні народу, усі його досягнення на багатовіковому шляху розвитку, його погляди, оцінки, судження” [13, с. 60]. Мова подібна до сита: дрібне, минує, незначне просівається, а залишається тільки те, що заслуговує на зберігання. Отже, якщо певна інформація закріпилася в мові, то вона мовчазною, але незаперечною громадською думкою визнана важливою.

Є. М. Верещагін і В. Г. Костомаров виділяють у російській мові кілька груп слів, що мають національно-культурну семантику:

- найменування предметів і явищ традиційного побуту, наприклад: „*щи*”, „*блины*”, „*передник*”, „*лапта*”, „*хоровод*”, „*тройка*”;
- історизми, тобто слова, що позначають предмети і явища попередніх історичних періодів: „*сажень*”, „*волость*”, „*губерния*”, „*денищик*”, „*дань*”;
- слова нового побуту: „*маршрутное такси*”, „*Дворец бракосочетания*”, „*зачетка*”, „*ясли*”;

- лексика фразеологічних одиниць: „*узнать всю подноготную*”, „*бить в набат*”, „*бить челом*”;
- слова з фольклору, наприклад: „*добрый молодец*”, „*Снегурочка*”, „*баба-яга*”, „*жар-птица*”, „*водяной*”;
- слова неросійського походження, так звані тюркізми, монголізми, українізми: „*тайга*”, „*халат*”, „*кубанка*”, „*плов*”, „*караван*”, „*орда*” та інші.

Такі слова можна було б назвати „двічі безеквівалентними: спочатку вони не мали еквівалентів з погляду російської мови, і це зумовило їх запозичення; тепер вони не мають еквівалентів уже погляду іноземних мов стосовно російської” [13, с. 64]. Неросійські за походженням слова в російській мові належать двом великим пластам лексики: по-перше, вони належать до запозичених росіянами культурних елементів, а по-друге, вони відбивають характерні риси національних культур, з яких колись були запозичені.

Безеквівалентна лексика становить 6 – 7 % від загальної кількості активно вживаних російських слів. Хоча таких слів не дуже багато, проте вони „відбивають найістотніше, найважливіше в культурі й показують глибоке коріння історії та суспільного життя” [13, с. 64 – 65].

Класифікація Є. М. Верещагіна і В. Г. Костомарова, на наш погляд, може бути застосована (з деякими застереженнями) і до інших мов, оскільки найменування предметів і явищ побуту, історизми, фразеологічні одиниці, що існують в одній мові, найчастіше не мають еквівалентів в інших.

У разі запозичення в чужу мову безеквівалентні слова називають екзотичною лексикою (екзотизми). „Екзотизми й етнографізми не так розкривають або тлумачать чужу культуру, скільки символізують її” [57, с. 52]. Безеквівалентна лексика в строгому сенсі неперекладна, оскільки план змісту таких слів неможливо зіставити з будь-якими іншомовними лексичними поняттями. Однак відсутність точної відповідності не означає неможливість передачі значення слова при перекладі описовим зворотом або те, що відповідна лексична одиниця не з'явиться в мові в майбутньому. Переклад безеквівалентної лексики може ґрунтуватися на коментарях, примітках, застосуванні прийому

прямого запозичення шляхом транскрипції або транслітерації, передачі слова його гіперонімом у мові перекладу або способом добирання приблизної відповідності.

Національно-культурна своєрідність лексики може виявлятися не тільки в наявності серій специфічних слів, а й у відсутності слів для значень, виявлених в інших мовах. Такі „прогалини” називають *лакунами*. За визначенням української дослідниці О. Селіванової, лакуни – це „базові елементи національної специфіки лінгвокультурної спільноти, що ускладнюють переклад її текстів і сприйняття їх інокультурними реципієнтами через відсутність в одній мові порівняно з іншою належних відповідностей мовних одиниць різних рівнів, понять, категорій, асоціативних реакцій, а також паравербальних способів мови” [66, с. 275]. Як і безеквівалентні слова, лакуни помітні тільки в процесі зіставлення мов. Причини лакун різні. В одних випадках лакуни обумовлені розходженням відповідних культур. Наприклад, в англійській мові є значна кількість слів для позначення професій, пов'язаних з юриспруденцією, і тому переклад фрази в п'єсі відомого американського драматурга Теннессі Вільямса „Трамвай „Бажання” *„I have a lawyer acquaintance who will study this out”* міг викликати ряд труднощів у перекладачів. Крім слова „*lawyer*” („юрис^т, адвокат”), в англійській мові також існують „*attorney*” („уповноважений, повірений”), „*barrister*” („адвокат, який має право виступати у вищих судах”), „*solicitor*” („стряпчий (консультує клієнтів, зокрема організації й фірми; готує справи для баристера; має право виступати в нижчих судах”), „*counsel*” („юрисконсульт”), „*counselor*” („радник”), „*advocate*” („адвокат вищого рангу”). Причому „*lawyer*”, „*attorney*”, „*barrister*”, „*solicitor*”, „*counsel*”, „*counselor*”, „*advocate*” – різновиди однієї професії – адвокат (у російській мові це єдина відповідність). В інших випадках лакуна обумовлена не відсутністю в одній з мов відповідного денотата, а тим, що „мові ніби не важливо розрізнити те, що інша мова розрізняє” [57, с. 53]. Наприклад, двом російським словам „*девочка*” і „*девушка*” відповідає одне англійське „*girl*”; навпаки, двом англійським „*bank*” „берег ріки” і „*shore*” „берег моря” відповідає одне російське „берег”.

Теорія лакун дозволяє виявити механізми адаптації фрагментів ціннісного досвіду певної культури, зафіксованих у текстах, адресованих інокультурному реципієнту. На думку Ю. Сорокіна, „процес адаптації фрагментів ціннісного досвіду однієї лінгвокультурної спільноти при сприйнятті його носіями деякої іншої культури, по суті, зводиться до процесу елімінування лакун різних типів” [70, с. 10]. Учений вважає, що перенесення певного фрагмента досвіду з однієї культури в іншу здійснюється, як правило, під впливом двох основних чинників:

1. Визначення мети перенесення тих чи тих елементів однієї культури в іншу (максимальна передача національної специфіки певної лінгвокультурної спільноти; максимальне наближення описуваної культури до культури-реципієнта);

2. Рівня значущості фрагментів досвіду, що підлягають перенесенню з однієї культури в іншу (цінність фрагментів досвіду, що підлягають трансляції, може визначатися розмірами культурологічної дистанції між культурами-комунікантами, завданнями спілкування, характером тексту, у якому ці фрагменти зафіксовані).

Елімінування лакун у тексті, адресованому інокультурному реципієнту, здійснюється двома основними способами: заповненням і компенсацією.

„Заповнення лакун являє собою процес розкриття смислу деякого поняття / слова , що належить незнайомій реципієнту культурі” [70, с. 11].

Особливий інтерес становить процес компенсації лакун у тексті в процесі міжкультурного спілкування. Суть компенсації полягає в такому: для зняття національно-специфічних бар'єрів у ситуації контакту двох культур, тобто для полегшення розуміння певного фрагмента чужої культури, у текст у конкретній формі вводять специфічний елемент культури реципієнта. Таким чином, у тексті певної культури з'являються елементи іншої культури – схожі або близькі до елементів вихідної культури, але не збігаються з ними. При цьому, як правило, полегшується розуміння тексту інокультурним реципієнтом, але певною мірою втрачається національно-культурна специфіка вихідної культури. Компенсація лакун, отже, призводить до втрати національної

специфіки вихідної культури й обов'язково вводить у текст нові елементи, що належать культурі реципієнта.

Ю. Сорокін виділяє такі види компенсації лакун у тексті, що репрезентує фрагмент чужої культури мовою реципієнта (автор належить культурі реципієнта):

- вказівка на реалію, яка знайома читачеві й тим самим допомагає зрозуміти чужу реалію або ситуацію;
- звернення не до елементів своєї (для автора і читача) культури, а до широко відомого носієм певних культур факту, реалії, ситуації будь-якої іншої культури;
- „опорним” компенсаційним елементом може бути літературна цитата, покликання на добре знайомий реципієнту твір вітчизняної літератури, що допомагає точніше зрозуміти характер феномена чужої культури й викликати потрібне до нього ставлення.

У перекладних текстах трапляється інший вид компенсації. „Здійснюється така компенсація перекладачем у тексті мовою перекладу і , як правило, не усвідомлюється реципієнтом” [70, с. 12]. Так, назву американської п'єси „The Gin Game” („Гра в джин”) було перекладено російською мовою як „Гра в карти”. Лакуну було компенсовано (у зв'язку з тим, що у нас така карточна гра не поширена) шляхом заміни конкретної назви гри загальним поняттям „карточна гра” (будь-яка чи неважливо яка).

Компенсація має місце й там, де зберегти лакуну не можна, оскільки необхідно зробити текст максимально зрозумілим, а заповнити її з певних причин неможливо. Не випадково, коли перед перекладачем стоїть мета максимально наблизити текст до читача, наприклад, домогтися впливу на реципієнта перекладу, аналогічного тому, який здійснював оригінал на читача вихідної мови, перекладач замінює (іноді повністю) оригінальний контекст на контекст культури мови перекладу. Цей прийом широко використовують, перекладаючи рекламні тексти.

Проблема збереження національно-культурної специфіки оригіналу й компенсації лакун у процесі перекладу набувають особливої важливості в тих випадках, коли суть авторської стилістики полягає в „обігруванні” специфічних для

цієї культури елементів. Мета такого „ігрового” твору полягає в тому, щоб викликати у читача – носія однієї з автором культури – комплекс безпосередніх і непрямих асоціацій (викликати ефект „впізнання”). „У цьому випадку твір повністю лакунізовано для інокультурного читача, заповнення ж лакун у такому тексті практично неможливо. У таких випадках перекладачі вдаються до компенсації, замінюючи специфічні фрагменти тексту мовою оригіналу такими фрагментами мови перекладу, які створюють аналогічний оригінальному ефект у впливі на читача мови-перекладу” [70, с. 14].

Найбільш чітко дію „механізму” культурологічної компенсації можна показати на прикладах постановки інокультурних п'єс. Національна п'єса, створена автором у певній культурі та орієнтована насамперед на носіїв цієї культури, є „у відомому сенсі моделлю цієї культури: це твердження впливає з положення про модулюючу функцію театру відносно культури, яка його породжує” [70, с. 16]. Різного характеру трансформації, здійснювані під час постановки інокультурної п'єси, спрямовані на те, щоб певною мірою компенсувати національно-специфічні відмінності (лакуни) між культурами-комунікантами (зробити твір більш близьким і зрозумілим інокультурному глядачеві). Аналіз різних трансформацій тексту національного драматургічного твору, використовуваних при „перенесенні” п'єси в деяку іншу культуру, може сприяти розкриттю механізмів культурологічної компенсації у процесі ретрансляції культури. Оригінальним способом культурологічної компенсації є поєднання в одному сценічному творі (тексті) двох: інокультурної п'єси і включеної в неї п'єси з „місцевим” сюжетом (наприклад, при постановці в Колумбії п'єси за романом Д. Ріда „10 днів, які вразили світ” для скорочення культурологічної дистанції між п'єсою і глядачами було використано другу сюжетну лінію – розповідь про колумбійських акторів, які намагаються поставити п'єсу за романом Д. Ріда).

Одним із способів компенсації культурологічних лакун є створення варіантів однієї і тієї самої п'єси. Залежно від орієнтації на конкретного реципієнта у п'єсі можуть бути передбачені еквівалентні заміни та культурологічні варіанти

(починаючи від побутових деталей і закінчуючи різними фіналами). У такому випадку автор сам компенсує культурологічні лакуни, використовуючи в тексті п'єси сигнали національної специфіки тієї аудиторії, якій адресовано твір і орієнтуючись на національні стереотипи сприйняття драматургії, театральну традицію, у якій вихований глядач.

Масштаби культурологічної компенсації при „перенесенні” твору в іншу культуру можуть бути не настільки значними: можуть мінятися лише імена персонажів (з урахуванням національної специфіки), у виставі можуть бути замінені інокультурні невербальні фрагменти (музика, сценографія тощо) на фрагменти рідної для реципієнта культури та інше.

Ще одним видом культурологічної компенсації можна вважати запозичення „інокультурного” сюжету й „перенесення” його на інший національний ґрунт. Подібне „перенесення” може супроводжуватися зміною назви твору, імені автора, зрушеннями в розвитку сюжету.

Таким чином, виявлення лакун у текстах певних культур сприяє встановленню відмінностей / збігів, характерних для контактуючих культур, оцінюванню ступеня проникності й стійкості певної культури щодо інокультурних впливів, а також „дає можливість спостерігати реально діючі механізми адаптації елементів семіотичного досвіду при „перенесенні” їх з однієї лінгвокультурної спільноти в іншу в процесі міжкультурного спілкування” [70, с. 18].

Семантика слова не вичерпується одним лише лексичним поняттям. Лексичне поняття пов'язане з класифікуючою і номінативною функціями мови, проте у слові є і семантичний компонент, який відповідає кумулятивній, накопичувальній функції. Навколо кожного слова складається цілий ореол усіяких відомостей, які спливають у свідомості людини не відразу (понятійні вже присутні в номінації), а поступово, завдяки процесу спонтанних і свідомо спрямованих асоціацій, що відбуваються в часі.

„Сукупність непотійних ознак, що належать слову, називається його *лексичним фоном*: знання, про які ми говоримо, зберігаються в пам'яті людини й відповідно

колективу, але їх актуалізація залежить від потреби в них і протікає не одночасно, а послідовно” [14, с. 57]. Лексичний фон – це не індивідуальне надбання окремої людини. Звичайно, певні відомості можуть бути суто особистими, але все ж лексичний фон, як і лексичне поняття, як і саме слово, – це належність мови, явище масової, громадської, тобто мовної, свідомості.

Подібно до того, як слово має властивість масової відтворюваності, повсюдної популярності, так і лексичний фон у його основних, стрижневих ознаках відомий усім членам національно-культурної та мовної спільноти людей. „Лексичний фон – явище межове між мовою і культурою. Розбіжності в лексичному фоні позначаються в різних тематичних і синтаксичних зв'язках слів і можуть викликати труднощі у спілкуванні або навчанні мови” [57, с. 54].

Відмінності в лексичному фоні охоплюють значну частину словникового запасу мов. Збігаються по фоні зазвичай терміни, а в області неспеціального словника повний збіг лексичних фонів – явище рідкісне. Чим ближче культура й побут двох народів, тим менше відмінностей у лексичному фоні відповідних мов. І навпаки, культурне відособлення призводить до лексичної дивергенції.

Є. Верещагін і В. Костомаров відзначають, що лексичні фони (на відміну від стабільної семантики слова) значно модифікуються – навіть протягом одного покоління. Трансформуються реалії побуту, зникають одні, з'являються інші. Зміни в культурі відіграють провідну роль у змінах лексичного фону. „Саме культура задає темпи й напрямки змін у лексичному фоні, який лише відбиває і фіксує ці зміни. Однак не можна думати, що фон є механічним фіксатором або сховищем, у якому зберігається те, що в ньому поставлено. По-перше, мова сприймає далеко не все з того, що має місце в житті: минуці, випадкові, периферійні явища з'являються і зникають без сліду в мові. По-друге, лексичний фон не позбавлений власної інерції: явище може зникнути в актуальній дійсності, але мова допомагає йому зберегтися в колективній пам'яті членів мовної спільноти. Отже, лексичний фон є не

пасивним, а активним інструментом просіювання, відбору та зберігання колективного досвіду” [14, с. 79].

Відмінності в культурах можуть виявлятися в тому, що в різних мовах слова, що збігаються за денотатом (з однаковою предметною співвіднесеністю), можуть відрізнитися *конотативною семантикою* (тобто своїми емоційними та оціночними відтінками). В.Телія відзначає, що „культурна конотація – це в найзагальнішому вигляді інтерпретація денотативного або образно мотивованого, квазіденотативного, аспектів значення в категоріях культури” [73, с. 214]. У першу чергу це стосується *фразеологізмів* як знаків вторинної номінації, характерною рисою яких є образно-ситуативна вмотивованість, яка безпосередньо пов'язана зі світобаченням народу – носія мови. Фразеологізми виникають у національних мовах на основі такого образного уявлення дійсності, яке відбиває побутово-емпіричний, історичний або духовний досвід мовного колективу, який безумовно пов'язаний з його культурними традиціями, бо суб'єкт номінації та мовленнєвої діяльності – це завжди суб'єкт національної культури. Аналізуючи культурну конотацію, необхідно враховувати, що „система образів, закріплених у фразеологічному складі мови, служить свого роду „нішею” для кумуляції світобачення і так чи інакше пов'язана з матеріальною, соціальною або духовною культурою цієї мовної спільноти, а тому може свідчити про її культурно-національний досвід і традиції” [73, с. 215].

Культурно-національна специфіка має свої способи відбиття та засоби співвіднесення з одиницями мови, тобто вона служить свого роду ланкою, що з'єднує в єдиний ланцюг „тіло знака” (а для знаків вторинної номінації – це і „буквальне значення” самого означуваного, з одного боку, а з іншого – концепти, стереотипи, еталони, символи, міфологеми й тому подібні знаки національної і ширше – загальнолюдської культури, освоєної народом – носієм мови. Таким засобом втілення культурно-національної специфіки фразеологізмів, на думку В.Телії, служить образна основа (яка включає зокрема культурно марковані реалії), а способом вказівки на цю специфіку є інтерпретація образної основи у знаковому культурно-національному „просторі” цього мовного

співтовариства. Такого роду інтерпретація і складає зміст культурно-національної конотації. Таким чином, поняття культурної конотації є базовим для лінгвокультурології – „наукової дисципліни, що досліджує втілені в живу національну мову матеріальну культуру і менталітет, які виявляються в мовних процесах у їх дієвій наступності з мовою і культурою етносу” [73, с. 216].

На думку Є. Верещагіна і В. Костомарова, лінгвокультурологічна цінність фразеологізмів має три складники:

1. Вони відбивають національну культуру не фрагментарно, комплексно, всіма своїми елементами, узятими разом, тобто своїми ідіоматичними значеннями. Деякі фразеологізми називають також явища минулого й сьогодення країни, які не мають прямих аналогів у національних культурах інших країн.

2. Фразеологізми відбивають національну культуру розчленовано, одиницями свого складу. Деякі з таких слів належать до безеквівалентних.

3. Фразеологізми відбивають національну культуру своїми прототипами, оскільки генетично вільні словосполучення описують певні звичаї, традиції, деталі побуту й культури, історичні події та багато іншого.

Окремим предметом дослідження в лінгвокультурології є *пареміологічний фонд мови*, оскільки більшість прислів'їв – це стереотипи народної свідомості, що дає досить широкий простір для вибору. Будь-яке прислів'я насамперед фіксує колективний досвід людей. Прислів'я – не просто вислів. Воно висловлює думку народу, містить народну оцінку життя, спостереження народного розуму. Не всякий вислів ставав прислів'ям, а тільки такий, що узгоджувався з образом життя і думками безлічі людей, – такий вислів міг існувати тисячоліття, переходячи із століття в століття. Прислів'я накопичують у своєму змісті й зберігають не тільки людський досвід: вони відбивають також умови життя народу – носія мови, його історію, культуру.

Оскільки прислів'я накопичують у своєму змісті й колективний досвід народу, і особливості його національної культури, навіть в адекватних за змістом прислів'ях різних

культурно-мовних спільнот виявляється місцевий колорит. Саме тому далеко не завжди можливий їх прямий переклад з однієї мови на іншу. Порівняйте, наприклад, образність російського прислів'я „Волков бояться – в лес не ходитъ” і японського еквівалента „Не увійти в нору тигра – не зловити навіть тигреня”; локальний колорит російського прислів'я „В огороде бузина, а в Киеве дядька” і сирійського еквівалента „Весілля в Думі, а барабан в Харасті” (Дума і Хараста – населені пункти недалеко від Дамаску).

Не всі прислів'я, однак, є предметом дослідження лінгвокультурології. Наприклад, біблійне прислів'я „Одна ластівка весни не робить”, представлено у слов'ян, французів, італійців та інших народів, хоча й відбиває досвід, що передається з покоління в покоління, але не притаманне окремій культурі, конкретному етносу, тому не може вважатися предметом лінгвокультурології. Тут вивчаються лише ті прислів'я і приказки, походження та функціонування яких нерозривно пов'язане з історією конкретного народу чи етносу, його культурою, побутом, мораллю. Наприклад: „На каждое чихание не наздравствуешься”. В основі цього прислів'я лежить слов'янський звичай у відповідь на чхання бажати здоров'я.

Певну культурну інформацію несе не тільки значення слова, але і його *внутрішня форма*. Внутрішня форма слова – це той буквальний смисл, який складається зі значень морфем, що утворюють слово. О. Потебня називав внутрішню форму слова його „найближчим етимологічним значенням” [62, с. 56]. Найближче етимологічне значення створюється живими словотворчими зв'язками похідного слова. „Далеке етимологічне значення”, за О. Потебнею, – це найбільш рання (з доступних для реконструкції) мотивація кореня слова. Таким чином, внутрішня форма – це „відчутний мовцями спосіб представлення значення в слові” [57, с. 56]. У різних мовах одне й те саме значення, як правило, представлено по-різному. О. Потебня у внутрішній формі слова бачив образ слова. Він вважав, що слово створює художню творчість людини – так само як прислів'я, приказки, пісні. Тому внутрішню форму слова він зіставляв з такими явищами, як пряме значення в метафорі,

алегорії або в прислів'ї, як композиція чи сюжет у художньому оповіданні.

Міжмовні відмінності у внутрішній формі лексичних відповідностей більш звичні, ніж схожість, тому пояснення потребують саме збіги. Подібність внутрішньої форми – це або результат калькування, або наслідок типологічної близькості процесів називання.

Семантичний розвиток словника, процеси перерозкладу й опрощення морфемної структури слів ведуть до того, що внутрішня форма слова може втрачатись, забуватися або вступати в протиріччя з лексичним значенням слова. І все ж „найближче етимологічне значення” внутрішньої форми міститься в семантиці похідних слів. Це свого роду історична пам'ять мови, „доступна творцям, слід вчорашнього бачення предмета, яке відтіняє його сьогоденне розуміння. Стикаючись із лексичним значенням, внутрішня форма створює своєрідну стереоскопічність словесного представлення світу” [57, с. 57]. Важливо, що асоціації та смислові відтінки, створювані внутрішньою формою слова, мають більшу національно-культурну своєрідність, ніж денотативний компонент лексичних значень.

Вплив культури на мову яскраво й цілісно виявляється в тому, у яких *формах існування* представлена мова. У молодих літературних мовах стилістична диференціація може тільки починатися: у цьому випадку, наприклад, у стилістиці переважає протиставлення нейтральних і розмовних мовних засобів; публіцистика може виявитися близькою то до розмовної мови, то до канцелярсько-ділової; наукової, науково-популярні та навчальні тексти ще пишуться практично в одному стилістичному ключі. Навпаки, у мовах з тривалою і багатою письмовою традицією стилістична диференціація мовних засобів глибока й чітка: „переважають потрійні протиставлення: „книжне” (або високе) – „нейтральне” – „розмовне” (останнє – з добре відчутною мовцями градацією нейтрально-розмовних, розмовно-фамільярних і просторічно-жаргонних мовних засобів)” [57, с. 58].

Взаємовідносини між літературною мовою і нелітературними формами існування мови, глибина й характер

стилістичної диференціації мовних засобів визначаються всім ходом культурної історії суспільства: історією його писемності, книговидання, школи, літератури, держави, світогляду, його позиції в міжетнічних контактах.

Вплив культури народу на характер нормативно-стилістичного устрою мови носить більш опосередкований, але й більш глибокий характер, ніж вплив культури на словник. Н. Мечковська зауважує, що „якщо словник – це дзеркало культури, то нормативно-стилістична система – її рентгенівський знімок. Лексика денотативна, за нею стоїть світ речей і уявлень, це порівняно зовнішнє, поверхнєве відбиття культурної мозаїки суспільства. Стилістика ж релятивна, вона регулює функціональний розподіл мовних засобів у текстах відповідно до сформованої у культурі ієрархії типів спілкування; це мовне відбиття структурних особливостей культури” [57, с. 59].

Важливим предметом дослідження в лінгвокультурології потрібно вважати область *мовленнєвого етикету*. „Мовленнєвий етикет – це соціально задані й культурно-специфічні правила мовленнєвої поведінки людей у ситуаціях спілкування відповідно до їхніх соціальних та психологічних ролей, рольових та особистісних відносин в офіційній і неофіційній обстановці спілкування” [56, с. 47]. Мовленнєвий етикет – це національно-культурний компонент спілкування. Етикетні відносини – це універсалія, але прояви їх національно-специфічні, а тому вони є предметом вивчення лінгвокультурології.

Таким чином, під час перекладу художнього твору необхідно враховувати своєрідність культури, укладену в цілому ряді одиниць і явищ мови: у безеквівалентній лексиці, лакунах, фразеологізмах, прислів'ях, лексичному тлі, внутрішній формі слів, системі стилів і мовленнєвому етикеті.

§ 3. ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНЦЕПТІВ ТЕКСТУ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ

Мова в усі часи залишалася найбільш яскравою ідентифікуючою характеристикою етносу, ще Піфагор „для пізнання моралі якогось народу” радив перш за все вивчити його мову. Настільки ж незаперечний зв'язок мови з культурою, знаряддям і іпостассю якої він є. Проблема „мова vs суспільство / культура / особистість”, інтерес до якої досяг свого апогею в працях В. фон Гумбольдта, Г. Штейнталя, К. Фосслера і О. Потебні, після деякого відтискування на другий план досягненнями структуралізму в першій половині ХХ століття, до кінця сторіччя набула надзвичайної актуальності. „На місце панівної сцієнтистської, системно-структурної та статичної парадигми приходить парадигма антропоцентрична, функціональна, когнітивна та динамічна, яка повернула людині статус „міри всіх речей” і повернула її в центр світобудови” [16, с. 64]. У лінгвістиці кінця ХХ – початку ХХІ ст., як, втім, і в інших науках, фокус дослідницької уваги зміщується з вивченого вже центру на проблемну периферію і закріплюється на стику областей наукового знання: виникають такі дисципліни, як психолінгвістика, когнітивна лінгвістика, соціолінгвістика, етнолінгвістика та ін.

Лінгвокультурологія – одне з наймолодших відгалужень етнолінгвістики, до завдань якого входить вивчення і опис взаємовідносин мови та культури, мови й етносу, мови й народного менталітету. Вона створена, за прогнозом Бенвеніста, „на основі тріади – мова, культура, людська особистість” і представляє лінгвокультуру „як лінзу, через яку дослідник може побачити матеріальну й духовну самобутність етносу” [7, с. 44].

Зрілість і право на самостійне існування будь-якої наукової дисципліни визначаються наявністю і ступенем сформованості її категоріального апарату – системи базових термінів. Основу категоріального апарату лінгвокультурології складають поняття „мовна особистість”, „концепт” і „мовна картина світу”, гносеологічне становлення яких, однак, ще повністю не завершено.

Слово „концепт» стали активно використовувати у вітчизняній лінгвістиці з початку 90-х років ХХ століття (Д. Лихачов [50], Ю. Степанов [71; 72], С. Ляпін [52], В. Нерознак [58], Н. Арутюнова [4], В. Красних [39], С. Воркачов [16; 17; 18], О. Кубрякова [42; 43]). Виділення концепту як ментального утворення, позначеного лінгвокультурною специфікою, □ це закономірний крок у становленні антропоцентричної парадигми гуманітарного, зокрема, лінгвістичного знання. „По суті в концепті безособове й об'єктивістське поняття авторизується щодо етносемантичної особистості як закріпленого в семантичній системі природної мови базового національно-культурного прототипу носія цієї мови” [16, с. 67].

Отже, до кінця ХХ століття в лінгвістиці сформувалася стійка думка, що носій мови – це носій певних концептуальних систем. „Концепти суть ментальні сутності. У кожному концепті зведені воедино принципово важливі для людини знання про світ і разом з тим відкинуті несуттєві уявлення. Система концептів утворює картину світу, у якій відбивається розуміння людиною реальності, її особливий концептуальний „малюнок”, на основі якого людина уявляє світ” [55, с. 41].

Поняттям концепту оперують сьогодні різні наукові сфери. При цьому необхідно зазначити, що будь-яка спроба збагнути природу концепту призводить до усвідомлення факту існування цілого ряду суміжних понять і термінів (поняття, значення і деякі інші). Проблема їх диференціації – одна з найбільш складно розв'язуваних і дискусійних у сучасному мовознавстві. Це пояснюється тим, що при аналізі концепту йдеться про сутності плану змісту, які безпосередньо не сприймаються, судити про їхні властивості та природу можна лише на основі непрямих ознак.

У лінгвістичному розумінні концепту намітилися три основні підходи. По-перше, у найширшому сенсі до концептів включають лексеми, значення яких складають зміст національної мовної свідомості й формують наївну картину світу носіїв мови. Сукупність таких концептів утворює *концептосферу* мови (Д. Лихачов [50]), у якій концентрується культура нації. „Визначальним у такому підході є спосіб

концептуалізації світу в лексичній семантиці, основним дослідницьким засобом – концептуальна модель, за допомогою якої виділяються базові компоненти семантики концепту й виявляються стійкі зв'язки між ними” [16, с. 70]. До подібних концептів потрапляє будь-яка лексична одиниця, у значенні якої проглядається спосіб (форма) семантичного представлення. По-друге, у більш вузькому розумінні до числа концептів відносять семантичні утворення, які відмічені лінгвокультурною специфікою і певним чином характеризують носіїв певної етнокультури. Сукупність таких концептів не утворює концептосфери як якогось цілісного й структурованого простору, але займає в ній певну частину – концептуальну область. І, нарешті, до концептів відносять лише семантичні утворення, список яких достатньою мірою обмежений і які є ключовими для розуміння національного менталітету як специфічного ставлення до світу його носіїв. Метафізичні концепти (душа, істина, свобода, щастя, любов і под.) – „ментальні сутності високого чи граничного ступеня абстрактності, вони відправляють до світу духовних цінностей, зміст яких може бути поданий лише через символ □ знак, що припускає використання свого образного предметного змісту для виявлення змісту абстрактного. Ось чому концепти останнього типу відносно легко синонімізуються, утворюючи концептуалізовану область, де встановлюються семантичні асоціації між метафізичними смислами і явищами предметного світу, відбитими у слові, де сполучаються духовна й матеріальна культури” [16, с. 70].

Узагальнюючи точки зору на концепт і його дефініції в лінгвістиці, С. Воркачов визначає концепт як *„одиницю колективного знання / свідомості (відправляє до вищих духовних цінностей), що має мовний вияв і позначена етнокультурною специфікою”* [16, с. 70].

У лінгвокультурології концепт мислиться як „культурно-ментально-мовне” утворення, свого роду „згусток культури у свідомості людини, те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини, той пучок уявлень, понять, знань, асоціацій, який супроводжує слово” (Ю. Степанов [72]). Концепт у лінгвокультурологічних текстах – це, перш за все,

„вербалізований культурний зміст, і він „автоматично” є лінгвокультурним концептом – семантичної одиницею „мови” культури, план виявлення якої становить у свою чергу двосторонній мовний знак, лінійна протяжність якого в принципі нічим не обмежена” [74, с. 681]. Визначальним у розумінні лінгвоконцепту виступає уявлення про культуру як про „символічний Всесвіт” (Кассіпер), конкретні прояви якої завжди обов'язково етноспецифічні. Тим самим, провідною відмітною ознакою лінгвоконцепту є його етнокультурна позначеність. Разом з тим, мова в лінгвокультурології – не тільки й не стільки інструмент осягнення культури, вона – її складник, одна з її іпостасей. Власне кажучи, „увага до мовного, знакового „тіла” концепту й відрізняє його лінгвокультурологічне розуміння від усіх інших: через своє „ім'я”, що збігається, як правило, з домінантою відповідного синонімічного ряду, лінгвоконцепт включається до лексичної системи конкретної природної мови, а його місце в останній визначає контури його „значущого складника” [18, с. 14].

В. Колесов вважає, що „концепт – синтезуюче лінгвоментальне утворення, що методологічно прийшло на зміну уявленням (образу), поняттю і значенням і включило їх у себе в ... редукованому вигляді – свого роду гіперонім останніх. Будучи „законним спадкоємцем” цих семіотичних категорій, лінгвоконцепт характеризується гетерогенністю і багатоозначковістю, приймаючи від поняття дискурсивність представлення смислу, від образу – метафоричність і емотивність цього представлення, а від значення – включеність його імені в лексичну систему мови” [34, с. 122].

До інших відмітних ознак лінгвоконцепту С. Воркачов відносить також:

1. „Переживаність” (концепти не тільки мисляться, а й емоційно переживаються) і здатність інтенсифікувати духовне життя людини (психологи це називають „сентимент”).

2. Семіотична щільність – представленість у плані виявлення цілою низкою мовних синонімів (слів і словосполучень), тематичних рядів і полів, прислів'їв, приказок, фольклорних і літературних сюжетів і синонімізованих символів (творів мистецтва, ритуалів, поведінкових стереотипів,

предметів матеріальної культури), що прямо пов'язано з релевантністю, важливістю цього концепту в очах лінгвокультурного соціуму, аксіологічною або теоретичною цінністю явища, відбитого в його змісті.

3. Орієнтованість на план виявлення – включення імені концепту в асоціативні парадигматичні та синтагматичні зв'язки, що склалися в лексичній системі мови, наявність специфічної мовної метафорики [17, с. 15 – 16].

„Окультурація” концепту-поняття як логічної категорії – перетворення його на лінгвоконцепт – „можлива лише через омовлення: надання йому імені і включення останнього в систему лексико-семантичних асоціативних зв'язків певної етнічної мови – ось чому логічні оператори стають лінгвоконцептами тільки отримавши культурне, мовне ім'я, коли „бажання” стає пристрастю, „байдужість” – байдужістю і неупередженістю” [17, с. 20].

У семантиці концепту як „багатовимірного ідеалізованого формоутворення” [52, с. 18] виділяються насамперед понятійний, образний і ціннісний компоненти [28, с. 39], визначальним з яких, на думку більшості дослідників, є перший з них. Другим за значимістю для концептів – духовних цінностей – є образний компонент, що опредмечує в мовній свідомості когнітивні метафори, через які досягаються абстрактні сутності. Ціннісний компонент для метафізичних концептів не є специфічним, він властивий будь-якому ментальному утворенню, що відправляє до духовного життя людини, як значення, притаманне феномену культури, з втратою якого вони, зберігаючи фізичне існування, втрачають свій культурний статус.

Концепт у художньому тексті існує одночасно в двох вимірах: по-перше, як елемент картини світу конкретної мовної особистості, модельованої в тексті (персонажа, ліричного героя), і, по-друге, як базовий концепт текстового простору (зміст тексту), тобто як елемент індивідуальної картини світу затекстового суб'єкта – автора, втіленої в окремому тексті.

В обох випадках репрезентантом концепту в тексті є слово, яке може розглядатися як ключове слово тексту, або слово-тема, що обростає в тексті „ореолом синонімів,

метафоричних і метонімічних позначень, контекстуальних антонімів, які тематично розвивають ідею „дому” слів” [31, с. 81].

З позицій міжкультурної комунікації концептосферу можна розглядати в двох напрямках: як погляд „ззовні”, тобто аналіз концептосфери загалом як виявлення національно-культурної специфіки певного народу, і як погляд „зсередини”, спробу проникнути у внутрішній світ представників різних соціальних груп за допомогою концептів як багатовимірних утворень. „Перехрещення ідеосфери, засноване на „розділеному знанні” представників конкретної культури, а також особливостях національного характеру й специфіці колективної мовної особистості, що своєрідно заломлює життєвий досвід, створює те смислове ядро, яке стає базовим для досягнення взаєморозуміння усередині цієї лінгвокультури” [47, с. 111].

Залежність концептів від національного, станового, класового, професійного, сімейного та особистого досвіду людини, що користується концептом, призводить до того, що рівень взаєморозуміння буде краще у людей з аналогічним досвідом. Однак аналогічний досвід можна розглядати двояко. На побутовому та емоційному рівнях люди з однієї культури з більшим ступенем імовірності зрозуміють один одного завдяки наявності „розділеного” національно-культурного досвіду. З іншого боку, навіть належачи до різних культур, люди з однаковим рівнем освіти й подібними інтересами можуть мати багато спільного з погляду вибору ключових концептів. Крім того, у різних лінгвокультурах фокусування і членування концептуального простору здійснюється по-різному (про це детальніше в наступному параграфі). При збігові такого членування у людей з різних культур буде більше передумов для адекватної комунікації, ніж при розбіжності.

Одним з найбільш ефективних шляхів вичленування національно-специфічних концептів з мов можна вважати їх міжмовне зіставлення. В. Карасик вбачає можливості представлення етнокультурної специфіки концептів за допомогою „картування відповідних лексичних і фразеологічних груп, зіставлення ціннісних суджень, що впливають зі стереотипів поведінки, зафіксованих у значеннях

слів, стійких виразів, прецедентних текстів”, а також аналізу внутрішньої форми слів [26, с. 14]. Так, зіставляючи російську та американську концептосфери, необхідно враховувати різний історичний досвід, закладений у їхній основі (наприклад, аналізуючи американську концептосферу, необхідно брати до уваги поширення американського варіанту англійської мови по всьому світу й тенденції до глобалізації, які, з одного боку, сприяють збагаченню концептосфери за рахунок контактів з іншими культурами, а з іншого – викликають якусь її примітивізацію через прагнення до загальнодоступності).

„Здатність концептів розростатися і збагачуватися за рахунок індивідуального емоційного й культурного досвіду носіїв мови обумовлює їхню еластичність, нестійкість і рухливість” [47, с. 112]. З одного боку, динамічний характер концептів ускладнює їх „стикування” між різними культурами. З іншого боку, те, що вони „переливаються” один в одного, утворюючи єдиний простір культури, створює можливість для творчого польоту й пошуку „компромісу”, у першу чергу перекладачами художньої літератури, між незбіжними концептами різних лінгвокультур.

Будь-яке дослідження лінгвоконцептів, як уже було зазначено, ґрунтується на зіставленні. „Еталон порівняння тут або присутній у наявній формі й зближується з поняттям, що функціонує в науковій парадигмі, і тоді зіставляються одиниці наукової й буденної (мовної), наукової і релігійної, наукової та юридичної й інших свідомостей у їхній мовній реалізації. Або ж цей еталон присутній імпліцитно, і тоді зіставляються міжмовні варіанти відповідного концепту: лінгвоконцепт-1 зіставляється з лінгвоконцептом-2” [17, с. 21].

При зіставленні американської та російської концептосфер звертає на себе увагу те, що російські концепти, пов'язані з духовною та емоційною сторонами життя, часто не мають американських аналогів. Разом з тим, американські концепти, які не перекладаються російською мовою, у більшості своїй відбивають прагматичний і активістський характер американської культури.

Добре відома точка зору А. Вежбицької, яка вважає концепти „душа”, „доля”, „туга” ключовими для російської

лінгвокультури [12]. Хоча підходи дослідниці нерідко піддають критиці за суб'єктивність і бездоказовість, у цьому випадку не можна не погодитися з її вибором. Крім того, наполегливість, з якою російські й зарубіжні автори звертаються до концепту „душа” при аналізі російської культури й мовної свідомості, безсумнівно, заслуговують на увагу.

Якби на противагу трьом згаданим ключовим концептам потрібно було б виділити три американських, то можна було б, на думку О. Леонтович, запропонувати неперекладні на російську мову концепти „challenge”, „privacy”, і „efficiency”.

Зрозуміло, тут представлені лише деякі з ключових російських і американських лінгвокультурних концептів, і цей список може бути продовжений. Проте виявлення цих концептів дає уявлення про суттєві відмінності між російською і американською концептосферами.

У мовному міжкультурному спілкуванні помітні дві принципово відмінні ситуації: спілкування однією – рідною або іноземною – мовою та спілкування через перекладача. Примітно, що суб'єктивне незнання специфіки лінгвоконцептів інокультури не відчувається комунікантами як перешкода до спілкування, і вони не відчувають від цього якихось незручностей, оскільки, як зауважив ще В. Гумбольдт, „в чужу мову ми більшою чи меншою мірою переносимо своє власне світобачення і свій власний мовний погляд” [23, с. 81]. Оволодіння лінгвоконцептосферою інокультури являє собою завершальний, найбільш складний етап в оволодінні іноземною мовою.

Вивчення мовних засобів передачі культурних смислів в інокультури, напевно, не випадково призвело до заміни терміна „переклад”, прив'язаного переважно до змістовної і формальної (стилістичної) адекватності тексту-оригіналу і тексту-перекладу, на термін „трансляція”. В принципі природна мова дозволяє з її допомогою передати будь-яке повідомлення, проблема тільки в тому, наскільки текст „на виході” формально адекватний тексту „на вході” і чи не перевищує обсяг перекладацьких коментарів текст самого перекладу.

Якщо переклад є своєрідним каналом взаємодії культур і мов, а перекладач – посередником у діалозі культур, то він

повинен бути як мінімум бікультурний, що дозволить при „трансляції” лінгвоконцептів „сполучати значення імен-квзієквівалентів з їхнім контекстуальним смислом, причому контекст тут прагне до нескінченності і в своїй межі може бути рівнозначний контексту культури загалом” [17, с. 28].

§ 4. МОВНА КАРТИНА СВІТУ ПЕРЕКЛАДЕНОГО ТЕКСТУ ЯК СИНТЕЗ МОВНИХ КАРТИН СВІТУ АВТОРА ТА ПЕРЕКЛАДАЧА

Для моделювання лінгвокультурної специфіки певного співтовариства важливим є поняття картини світу, зокрема мовної картини світу. У цьому випадку під мовною картиною світу розуміють виділення, фрагментацію, освоєння дійсності. Мова тут іде про виділення ознак, що свідчать про етнокультурну своєрідність народу.

Поняття „картина світу” використовують досить активно представники різних наук: філософії, психології, культурології, гносеології, когнітології, лінгвістики. Проте, міцно увійшовши в розряд „робочих” понять багатьох наук, воно до певної міри, як і раніше, залишається метафорою, не завжди отримує достатньо чітке й однозначне тлумачення навіть у середовищі фахівців одного профілю. На думку багатьох дослідників, будь-яке тлумачення поняття „мовна картина світу” не може претендувати на абсолютну істинність, оскільки це не „реалія, що об’єктивно існує, а умоглядна побудова, використовувана її творцями для вирішення будь-яких теоретичних чи практичних завдань” [37, с. 4].

Найбільш оптимальним, на наш погляд, є визначення І. Штерн, яка розглядає мовну картину світу як *„спосіб відбиття реальності у свідомості людини, який полягає у сприйнятті цієї реальності крізь призму мовних та культурно-національних особливостей, характерних для певного мовного колективу; інтерпретацію навколишнього світу за національними концептуально-структурними канонами”* [89, с. 156].

Уявлення про мовну концептуалізацію світу, яка є специфічною для кожної окремої мови та відбивається в особливостях культури користувачів цієї мови, не є зараз чимось новим. Вони сходять до ідей Гумбольдта, який писав: „Позначення окремих зовнішніх і внутрішніх предметів глибоко впливає на чуттєве сприйняття, фантазію, почуття і через взаємодію цих явищ – на характер загалом, оскільки в цьому випадку дійсно об’єднуються природа і людина, дійсно

матеріальна речовина і дух, який її формує. У цьому особливо чітко виявляється національна своєрідність. Це пояснюється тим, що людина, пізнаючи природу, наближається до неї і поступово виробляє своє внутрішнє сприйняття відповідно до того, у які відносини одна з одною вступають його духовні сили. І це знаходить своє відбиття в мові” [23, с. 36 – 37]. Ідеї Гумбольдта в 30-ті роки ХХ століття отримали своє втілення і в рамках гіпотези Сепіра-Уорфа – гіпотези лінгвістичної відносності, яка, „з одного боку, пов'язує структуру мови з національно та культурно зумовленими структурами мислення у свідомості носіїв мови, а з іншого – виводить когнітивні моделі й картини світу у свідомості носіїв різних мов – із специфіки мов, крізь призму яких носії мови опановують світом і членують його, тобто формують поняття і зв'язки між ними” [89, с. 68]. Однак ці ідеї сьогодні знову набувають популярності. До кінця ХХ століття з'явилося багато досліджень, присвячених цій проблемі: роботи А. Вежбицької [12], Ю. Караулова [31], Н. Арутюнової [4], Ю. Апресяна [3], В. Руднева [64], А. Шмельова [24; 88] та інших. „Сучасні методи вивчення лексичної семантики ... показують, що значення великої кількості лексичних одиниць ... включає в себе лінгвоспецифічні конфігурації ідей” [88, с. 12]. При цьому нерідко виявляється, що ці конфігурації смислів відповідають певним уявленням, які традиційно прийнято вважати характерними саме для поглядів на світ конкретної нації.

Для лінгвістичного підходу важливою є опозиція двох типів картин світу – „наукової” і „наївної”. „Наукова” картина світу „пов'язана з таким сприйняттям світу, яке опосередковано науковими знаннями, „наївна” картина світу формується у свідомості носія мови в процесі безпосереднього пізнання реального світу під впливом і в категоріях його національно-мовного, історичного й культурного досвіду” [89, с. 157].

„Наївна картина світу” як об'єкт „буденної свідомості” відтворюється пофрагментно в лексичних одиницях мови, проте саму мову безпосередньо цей світ не відбиває, він відбиває лише спосіб представлення (концептуалізації) цього світу національною мовною особистістю [16, с. 67]. Образ світу відтворюється не тільки за даними мовної семантики, його

фактура сплітається „переважно з відмінних ознак, покладених в основу категоризації та номінації предметів, явищ і їхніх властивостей, і для адекватності мовний образ світу коригується емпіричними знаннями про дійсність, загальними для користувачів певної природної мови” [16, с. 67].

Кожна природна мова відбиває певний спосіб сприйняття і устрою світу, або мовну картину світу. „Сукупність уявлень про світ, що містяться у значенні різних слів і виразів цієї мови, складається в якусь єдину систему поглядів і приписів, яка нав'язується як обов'язкова для всіх носіїв мови” [24, с. 9]. Така облігаторність пояснюється тим, що уявлення, що формують картину світу, входять до значення слів у „неявному вигляді”, так що людина приймає їх на віру, не замислюючись. Інакше кажучи, користуючись словами, що містять неявні смисли, людина, сама того не помічаючи, приймає укладений у них погляд на світ. Навпаки, „сміслові компоненти, які входять до значень слів і виразів у формі безпосередніх тверджень, можуть бути предметом суперечки між різними носіями мови й тим самим не входять до загального фонду уявлень, що формують мовну картину світу” [24, с. 9]. Так, з російського прислів'я „*Любовь зла, полюбишь и козла*” не можна зробити ніяких висновків про місце „любові” в російській мовній картині світу, а можна лише припустити, що „козел” постає в ній як малосимпатична істота.

Володіння мовою передбачає володіння картиною світу, відбиту в цій мові. „Оскільки конфігурації ідей, закладені в значенні слів рідної мови, сприймаються мовцем як щось само собою зрозуміле, у нього виникає ілюзія, що так взагалі влаштоване життя” [24, с. 9]. Однак при зіставленні різних мовних картин світу виявляються значні розбіжності між ними, причому іноді досить нетривіальні (так, носіям російської мови, звиклим до того, що інтелектуальне життя людини пов'язане з головою, а емоційне – з серцем, дивно, що для носіїв деяких африканських мов усе психічне життя сконцентроване в печінці).

Знайомство з будь-якою культурою, її вивчення завжди будуть неповними, якщо в полі зору людини, яка звернулася до цієї культури, не опиниться такий основоположний компонент,

як спосіб мислення нації, національна логіка світосприйняття та світооцінювання. Г. Гачев писав: „...Якою „сіткою координат” цей народ вловлює світ, відповідно, такий космос (у стародавньому розумінні слова: як устрій світу, світопорядок) вибудовується перед його очима. Цей особливий „поворот”, у якому постає буття цього народу, і складає національний образ світу” [21, с. 77].

Мова – невід’ємна й найважливіша частина будь-якої культури, повноцінне знайомство з якою передбачає не тільки вивчення матеріального складника цієї культури, не тільки знання її історичного, географічного, економічного та інших детермінант, а й спробу проникнення в образ мислення нації. Зробити це можна лише пізнавши мову, якою говорять представники цього культурного соціуму. Знання мови означає не просто здатність вирішувати за допомогою цієї мови певні комунікативні завдання, а глибоке проникнення в план означуваного цієї мови, що передбачає оволодіння мовною картиною світу саме цієї національної мови як системою бачення світу.

Мовна картина світу формується системою ключових концептів та інваріантних ключових ідей, що їх пов’язують і дають „ключ” до її розуміння. Так, на думку багатьох дослідників (О. Леонтович [46; 47], Г. Залізник [24], А. Шмельова [88]), ключові для російської мовної картини світу концепти вміщено в таких словах, як „душа”, „доля”, „туга”, „щастя”, „розлука”, „справедливість” (самі ці слова теж можуть бути названі ключовими для російської мовної картини світу). Такі слова є „лінгвоспецифічними” [24, с. 10] в тому сенсі, що для них важко знайти лексичні аналоги в інших мовах. Поряд з такими культурно-значущими словами-концептами до лінгвоспецифічних належать також будь-які слова, значення яких включає якусь важливу саме для цієї мови (ключову) ідею. Те, що деяка ідея є для цієї мови ключовою, підтверджується, з одного боку, тим, що ця ж ідея повторюється в значенні інших слів і виразів, а також іноді синтаксичних конструкцій і навіть словотворчих моделей, а з іншого – тим, що саме ці слова гірше за інші перекладаються іноземними мовами. Їхні перекладні аналоги не є справжніми еквівалентами саме через відсутність у

їхньому значенні цих специфічних для цієї мови ідей. При цьому часто в мові поряд з лінгвоспецифічним словом є його „нейтральний” синонім, і він досить точно перекладається на інші мови. Так, наприклад, у російській мові є майже синоніми „собираться” и „намереваться” (щось зробити). Перший є лінгвоспецифічним і важко перекладається, другий – ні. Аналогічно пов'язані пари „постараться” „попытаются” (щось зробити), „стыдно” і „совестно”, „жалко” і „обидно” (іхати) [24].

Як правило, досліджуючи мовну картину світу, лінгвісти насамперед звертають увагу на лексичний фонд мови, який виступає як „верхній шар” лінгвокультури [46, с. 121]. Лексичні одиниці – це той поверхневий пласт мови, культурна специфіка якого найбільш очевидна. Однак вони, як уже було зазначено, не вичерпують усього набору засобів, за якими здійснюється національно-культурна диференціація мовних картин світу. Це пояснює, чому засвоєння лексичного фонду іноземної мови у відриві від культури зазвичай не призводить до кардинальної трансформації картини світу: комуніканти лише застосовують іноземні слова до власного, вже наявного бачення дійсності. „Вивчивши іноземне слово, людина ніби витягує шматочок мозаїки з чужої, невідомої ще їй до кінця картини й намагається поєднати його з наявною у своїй свідомості картиною світу, заданою їй рідною мовою” [75, с. 48]. Нездатність поєднати „шматочки мозаїки” при міжмовних контактах, візуалізувати об'єкт, що позначається словом, призводить до неправильних референцій і помилкових перекладів культурних реалій.

„Вибір ключової ознаки для іменування, що обумовлює міжмовні відмінності у внутрішній формі, також знаменує собою відмінності в картинах світу і диктує сприйняття об'єкта: „oil” (від „olive”) vs. „масло” (від „мазать”); „staircase” vs. „лестница” (від „лезть”), „fire escape”; „sitting-room” vs. „гостинная”; „bedroom” vs. „спальня” тощо [47, с. 122].

У процесі міжкультурних контактів, зокрема й при перекладі художнього твору, виникає зіткнення різних картин світу. Людина, яка стикається з чужим культурно-мовним простором, володіє індивідуальним образом світу, який не цілком збігається з мовною картиною світу, що існує в цій лінгвокультурі. Перше, що впадає йому в очі, – це природні та

створені людиною об'єкти, що не мають аналогів у рідній культурі комуніканта. Слово, що означає інокультурну реальію, не викличе ніяких асоціацій у свідомості людини, яка ніколи не бачила відповідного об'єкта. „З іншого боку, побачений, але не поіменованний об'єкт також не матиме свого місця в мовній картині світу особистості” [47, с. 122].

Але навіть якщо предмет правильно ідентифікований та пойменованний за допомогою мови, цього недостатньо для того, щоб він органічно вписався в картину світу індивіда. Одні й ті самі об'єкти в різних культурах можуть мати різний вигляд і виконувати різні функції.

Для адекватної міжкультурної комунікації необхідна відповідність картин світу комунікантів. Переміщення в новий культурно-мовний простір „вимагає від іншомовного комуніканта коригування власної картини світу і приведення її у відповідність до змінених умов” [46, с. 139]. Наприклад, російськомовному перекладачеві, який працює з текстом англійською мовою, необхідно враховувати численні відмінності в картинах світу цих мов. Слід брати до уваги різницю в концептуалізації та категоризації дійсності, характерних для російської та американської лінгвокультур, яка виявляється у розгляді світу з погляду категорії роду (наприклад, характеристика тварин – героїв казок за статтю, запропонована американцями, докорінно відрізняється від російської картини світу: „fox” – чоловічого роду („лисичка-сестричка”, – жіночого); „squirrel” – чоловічого роду („білка”); „snake” – чоловічого роду („змія”) [46]), у способах вияву збірності, сукупності й множинності (так, одному російському слову „стая” відповідає багато англійських лексем: „a rafter of turkeys” (стая індиків), „a gaggle of geese” (стая гусей), „a chatter of thoughts” (стая клушиць), „a bevy of quails” (стая куріпок), „a fall of woodcocks” (стая вальдшнепів), „a covey of grouse” (стая тетеруків), „a watch of nightingales” (стая солов'їв), „a pack / a route of wolves” (стая вовків), „a pride of lions” (стая левів) [47]).

Можливість різного членування і категоризації дійсності виявляється у процесі зіставлення об'єктів та їхніх характеристик. „Об'єкти існують не самі по собі, а у

співвідношенні один з одним, тому такі поняття, як „великий” – „маленький”; „близько” – „далеко”; „новий” – „старий”, – відносні. Крім того, необхідно пам'ятати, що антоніми „хороший” – „поганий”, „короткий” – „довгий”, „бідний” – „багатий” у своїй семантиці вже містять національно обумовлені критерії, які можуть не збігатися від культури до культури” [47, с. 140]. Так, поняття „близько” – „далеко” розрізняються для жителів різних країн. Те, що вважають розташованим далеко в маленьких країнах, сприймається як близьке у великих державах. Серед інших відмінностей між російською і американською лінгвокультурами О. Леонтович виділяє такі: різниця в сприйнятті часу (американській культурі, прагматичній за своєю природою, притаманна абсолютизація організації часу заради самої організації, а не здійснюваних нею функцій, тоді як для російської культури характерний відомий хаос, невпорядкованість часу, спроби одночасно виконувати кілька завдань, при цьому велика схильність віддавати час креативним видам діяльності та особистому спілкуванню) і простору, який також є категорією відносною і культурно обумовленою; відсутність збігу в мовному членуванні колірнього спектру, різниця в сприйнятті кількісних і якісних характеристик дії (російська категорія виду й англійська категорія аспекту дієслова) та інші відмінності.

На початку знайомства з новою лінгвокультурою картина світу невизначена, розпливчата й розмита. Орієнтирами, що дозволяють індивіду „знайти себе” в новому культурно-мовному просторі, виступають універсальні явища – те спільне, що об'єднує взаємодіючі культури. О. Леонтьєв писав: „Ми можемо сприймати як ціле предметний світ тільки за умови, що в ньому є щось постійне, опорні елементи, відбиті в нашій свідомості у вигляді образів „нижчого порядку” – образів предметів і ситуацій, константних порівняно з образом світу. Щоб образ світу змінився ... , у ньому має бути щось відносно незмінне” [Цит. за: 46, с. 139]. Коли мова йде про перехід з однієї мови в іншу в процесі міжкультурної комунікації (зокрема й художнього перекладу), роль інваріантних елементів мовної картини світу виконують міжмовні еквіваленти, які

позначають предмети та явища, загальні для взаємодіючих культур.

Отже, для адекватного сприйняття перекладного художнього твору перекладачеві як представнику іншої культури необхідна корекція його мовної картини світу, яка правильно відбиває культуру вихідної мови, представлену в мовній картині світу автора твору. При цьому відбувається не підміна однієї картини світу іншою, а суміщення рідної і знову освоюваної картин світу й розширення горизонтів свідомості.

§ 5. ПРОЯВ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ АВТОРА ТА ПЕРЕКЛАДАЧА В ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ

„Мовна особистість – ось та наскрізна ідея, яка ... пронизує всі аспекти вивчення мови й одночасно руйнує кордони між дисциплінами, що вивчають людину” [31, с. 3].

Хоча сам термін „мовна особистість” уперше вжив ще в 1930 році В. Виноградов, особливо активно ця проблема стала розроблятися в 80-ті роки ХХ століття, оскільки категорія мовної особистості повною мірою відповідала наміченій на той час новій, антропоцентричній, парадигмі мовознавства.

Міждисциплінарність і багатоаспектність терміна „особистість”, що фокусує у своєму значенні „філософські, соціологічні та психологічні погляди на суспільно значиму сукупність фізичних і духовних властивостей людини” [16, с. 65], зумовили появу безлічі трактувань і терміна „мовна особистість”. Одне з них у змісті цього поняття вбачає насамперед носія мови □ людину, розглянуту з точки зору її здатності до мовленнєвої діяльності. Виходячи з цього, у центрі уваги дослідника виявляється сукупність психофізичних властивостей індивіда, що дозволяє йому створювати й сприймати мовні твори, тобто мовну особистість розуміють як мовленнєву особистість. З цієї точки зору її розглядає, наприклад, Г. Богін [29, 10], модель мовної особистості якого передбачає „готовність здійснювати мовні вчинки”, створювати й приймати твори мови”. В. Маслова визначає мовну особистість як „багатошарову й багатокомпонентну парадигму мовних особистостей”, а мовленнєву особистість – як мовну особистість „у парадигмі реального спілкування, у діяльності” [56, с. 119]. Розглядаючи поняття мовної особистості в руслі лінгвокультурології, автор акцентує увагу на її національно-культурній специфіці, що виявляється саме на рівні мовленнєвої особистості.

Дещо інший аспект у дослідженні проблеми мовної особистості пов'язаний з розумінням її як комунікативної особистості. Т. Винокур визначає цей тип особистості як „комунікативно-діяльнісну одиницю, що становить двочлен

„мовець – слухач” [15, с. 12]. Дослідник спирається на думку представників школи Ш. Баллі про те, що „необхідність у мовленнєвому вчинку виникає тільки тоді, коли мовець „небайдужий” і до сюжету, який він збирається одягнути в мовну форму, і до форми, у яку буде зодягнений цей сюжет” [15, с. 15]. На основі цього Т. Винокур констатує складність опозиції „мовець – слухач”, пов’язаної з тим, що мовець не просто виробляє висловлювання, а виконує „мовне завдання в надії на відповідний ефект, який приведе до розуміння” [15, с. 19]. Таким чином, підкреслюється одна з умов успішності мовленнєвої комунікації – відповідна реакція реципієнта на мовленнєву дію, а інтенція і реакція є надзвичайно важливими характеристиками мовної особистості в плані мовної поведінки.

Іншу концепцію мовної особистості пропонує В. Красних [39, с. 15 – 18], яка в рамках цього поняття виділяє ряд компонентів: 1) „людина-мовець” (термін В. Красних) – особистість, одним з видів діяльності якої є мовленнєва діяльність, 2) власне мовна особистість – особистість, яка виявляє себе в мовній діяльності й володіє певною сукупністю знань і уявлень, 3) мовна особистість – особистість, яка реалізує себе в комунікації, обирає і здійснює певну стратегію спілкування і використовує певний репертуар засобів; 4) комунікативна особистість – конкретний учасник конкретного комунікативного акту, який реально діє в реальній комунікації [39, с. 16 – 17].

Однак своїм сучасним розумінням у лінгвістиці цей термін багато в чому зобов’язаний Ю. Караулову, який наповнив цю категорію особливим теоретичним змістом. Сам термін „мовна особистість” і його значення є значною мірою усталеними в лінгвістиці. У роботі „Російська мова. Енциклопедія” мовну особистість трактують як:

„1) будь-який носій певної мови, охарактеризований на основі аналізу здійснених ним текстів з погляду використання в цих текстах системних засобів цієї мови для відбиття бачення ним навколишньої дійсності (картини світу) і для досягнення певних цілей у цьому світі; 2) найменування комплексного способу опису мовної здатності індивіда, що поєднує системне уявлення мови з функціональним аналізом текстів” [65, с. 671].

Порівняємо ці дефініції з більш раннім визначенням, запропонованим Ю. Карауловим: „Мовна особистість – вид повноцінного представлення особистості, що вміщує і психічні, і етичні, і соціальні та інші компоненти, але заломлене через її мову, її дискурс” [31, с. 86].

Найбільш точним, на наш погляд, виявляється синтез представлених дефініцій: *вид представлення особистості, що базується на аналізі дискурсу носіїв мови з погляду використання системних засобів цієї мови для відбиття бачення ним певної дійсності і для досягнення конкретних комунікативних цілей.*

У питанні про структуру мовної особистості практично всі дослідники так чи інакше спираються на модель мовної особистості, запропоновану Ю. Карауловим; вона часто використовується як основа для аналізу різних мовних особистостей, видозмінюється, модифікується. Модель складається з трьох рівнів: вербально-семантичного (вербально-граматичного), або лексику, лінгвокогнітивного, або тезаурусу, та мотиваційного, або прагматикону. Кожен з рівнів характеризується своїм набором одиниць, які в сукупності охоплюють усі використовувані у процесі вивчення мови одиниці, своєрідно перерозподіляючи їх відповідно до специфіки названих рівнів” [65, с. 672].

Лексикон включає „фонд лексичних та граматичних засобів, використаних особистістю під час породження нею досить представницького масиву текстів” [31, с. 87]. У вивченні мовної особистості Ю. Караулов висуває на перший план інтелектуальні здібності людини. Таким чином, нижчий, вербально-семантичний рівень, що передбачає для носія нормальне володіння мовою, визнається нульовим, хоча й складає необхідну передумову становлення і функціонування мовної особистості.

Когнітивний рівень характеризує властиву мовній особистості „картину світу і втілений в її тезаурусі” [31, с. 87]. Передбачається існування якоїсь домінанти, яка визначається національною культурою, традиціями і прийнятою в суспільстві ідеологією. Таким чином, перший рівень вивчення мовної

особистості передбачає виділення в її картині світу варіативної частини на основі знань її ядерного складника.

Мотиваційний рівень охоплює „комунікативно-діяльнісні потреби особистості”, співвідносячи „рушійні мотиви, установки, ... цілі, „інтенціональності” (перелічені в порядку низхідної ієрархії) особистості з мовленнєвою поведінкою і її змістом ...” [31, с. 88]. „Інваріантом тут треба вважати уявлення про сенс буття, цілі життя людства й людини як виду гомо сапієнс, тоді як змінну частину складуть індивідуальні мотиви й цілі” [31, с. 38]. До прагматичного рівня мовної особистості належать, „по-перше, національно-детерміновані (за всієї їхньої міжкультурної релевантності) принципи, конвенції, стратегії і правила спілкування. По-друге, ці правила реалізуються на базі прагматичних пресуппозицій, що включають національно-визначений набір загальних фонових знань, зокрема й уявлень про контекст. Третім вектором прагматичного рівня можна вважати національно-детерміновані ціннісні характеристики прагматичного контексту” [63, с. 112]. На думку Ю. Караулова, це другий значущий з інтелектуального (когнітивного) погляду рівень.

Мовну особистість можна вивчати як цілісний образ, як „повноцінне представлення особистості”, якщо скористатися словами Ю. Караулова, тобто в сукупності її соціальних ролей, професійних, вікових, гендерних та інших характеристик; на матеріалі всієї сукупності вироблених нею текстів (усних і письмових) – це найбільш повний можливий опис, що включає всі види одиниць, що складають мовну особистість, у єдності з їх організацією всередині неї: ієрархія, перетин тощо; таке глобальне комплексне дослідження передбачає, що аналізу підлягають абсолютно всі створені особистістю тексти, і, отже, можливе тільки для закритої мовної особистості, тобто особистості з завершеним дискурсом: „повнота принципово може бути гарантована, якщо забезпечити умови для фіксації всіх текстів, вироблених особистістю від моменту початку говоріння до смерті” [31, с. 85].

Те розмаїття типів і видів мовної особистості, яке описують різні автори в літературі з теорії мовної особистості (В. Нерознак [58], В. Карасик [26; 27; 28; 29; 30],

I. Ольшанський [60] та ін.), сконцентроване на якомусь одному з проявів цієї „глобальної” особистості – у певній ситуації, на певному обмеженому матеріалі, залежно від конкретної мети дослідження. Наприклад, мовна особистість політика покликана вказати на відмітні типові риси мовної особистості, які виявляються в ситуації політичного дискурсу. У характеристиці жіночої мовної особистості описуються її відмітні риси порівняно з чоловічою мовною особистістю незалежно від індивідуальних особливостей. Опис мовної особистості письменника може концентруватися на тих її елементах, які відрізняються від стандартних для середнього носія мови і складають унікальність художнього стилю і світовідчуття автора.

У фокусі нашого дослідження виявляється проблема мовної особистості перекладача у співвідношенні з мовною особистістю автора художнього твору. Порівняно з широким розумінням терміна „мовна особистість” мовна особистість перекладача – один з її видів, завжди обмежений соціальною функцією перекладу, і в цьому сенсі обсяг її значення більш вузький.

За такого спрямованого (тобто навмисне обмеженого) вивчення одні зі складників „глобальної” мовної особистості виявляються в галузі дослідження, інші, будучи однаковою мірою їй притаманні, не потрапляють у коло розгляду, оскільки не виявилися у зібраному дослідником матеріалі й не релевантні для мети дослідження.

„Письмовий художній переклад є різновидом двомовної опосередкованої комунікації і використовується для трансляції літературного досвіду однієї культури в іншу” [87, с. 15]. Суспільне призначення перекладу полягає в такому: „переклад покликаний забезпечити таку опосередковану двомовну комунікацію, яка за своїми можливостями максимально наближалася б до звичайної, одномовної комунікації” [45, с. 15]. У результаті перекладний текст асоціюється у його адресатів з вихідним текстом або, іншими словами, „переклад розглядається суспільством як те саме, тільки іншою мовою, як копія вихідного тексту (іншою мовою)” [45, с. 15]. З цього випливає, що у свідомості користувачів перекладного тексту він

дорівнює оригіналу. Передумовою досягнення цієї властивості перекладного тексту є вимога того, щоб особистість посередника, творця перекладного тексту, тобто перекладача, ніяк не відбилася на продукті його діяльності. „Це суспільне призначення перекладу виступає керівною основою перекладацької діяльності, воно має силу для будь-якої індивідуальної мовної особистості перекладача й обґрунтовує виділення її як типу мовної особистості. Як і О. Шевченко, ми розуміємо поняття „мовна особистість перекладача” як *„спосіб опису людської діяльності, спрямованої на трансляцію текстового змісту, породженого чужою культурою і втіленого в одиницях чужої мови, у контекст своєї культури та одиниць своєї мови”* [87, с. 16]. Створення перекладного тексту є суперінтенція – найвища ієрархічна одиниця мотиваційного рівня мовної особистості перекладача. Суперінтенція реалізується в ряді більш часткових цілей, які визначають стратегію і тактику перекладача під час трансляції конкретного тексту: наприклад, створити переклад, адаптований до сприйняття в новий історичний час (якщо оригінал належить більш ранній епосі), або ознайомити читача з твором літературного жанру, не відомого в цій лінгвокультурі.

Разом з тим не можна не погодитися з Л. Латишевим, який зазначає, що порівняння перекладу з одномовною комунікацією „являє собою лише ідеал, до якого може наближатися переклад, але який повністю недосяжний” [45, с. 17]. У реальності текст перекладу ніколи не дорівнює вихідному тексту (навіть якщо не враховувати, що перекладний текст за визначенням створений з іншого будівельного матеріалу – мови-перекладу – що вже саме по собі видозмінює вихідне повідомлення), при проходженні оригінального твору крізь призму світосприйняття перекладача він неминуче зазнає ряд змін на різних етапах процесу створення перекладу.

На сучасній стадії розвитку перекладознавства основоположною вимогою до перекладного тексту є така: перекладний текст повинен справляти на свого одержувача такий самий комунікативний ефект, як і початковий текст на свого одержувача. Деякі дослідники підкреслюють, що тією мірою, якою це не суперечить цій умові, „перекладний текст

повинен бути максимально можливою мірою текстуальним аналогом вихідного тексту” [45, с. 33]. Досягнення рівноцінності комунікативного впливу на одержувача відбувається шляхом адаптації тексту до нового одержувача. Адже переклад покликаний забезпечити комунікацію між людьми, розділеними не тільки мовним, а й культурним бар'єром. У процесі перекладу разом із зіставленням різних мовних систем відбувається зіставлення різних культур. Як правило тексти, адресовані носію вихідної мови, розраховані тільки на його сприйняття, оскільки виходять зі специфічних рис його психології, доступного йому обсягу інформації, особливостей соціокультурної сфери, яка його оточує. У процесі перекладу текст переадресовується іншомовного одержувачу, який має у своєму розпорядженні інший обсяг фонових знань або інший когнітивний простір. Функція перекладача – поєднати наявні когнітивні простори (автора й іншомовного читача), знайти точки їх суміщення. Для цього перекладач повинен мати уявлення про той чи інший когнітивний простір і при перекладі використовувати не просто мовні одиниці певної мовної системи, а враховувати те когнітивне середовище, яке виникає навколо цих одиниць. У зв'язку з цим Г. Слишкін виділяє три функції, які виконують медіатори (перекладачі) у процесі міжкультурної комунікації:

1. Функція перекладу, тобто „перенесення семіотичного досвіду в інокультурну знакову систему з дотриманням максимальної відповідності жанрових, стилістичних і тональних особливостей вихідного тексту”.

2. Функція коментування, тобто „описової передачі смислів, уміщених в інокультурному тексті, у зв'язку з неможливістю їх прямого жанрового, стилістичного й тонального перекладу”. Неперекладність смислів може бути пов'язана з етнічною специфікою мислення, відмінностями пресуппозицій, семантичними невідповідностями.

3. Функція цензури, тобто „узгодження смислів і мовних форм інокультурного тексту з моральними та ідеологічними ціннісними домінантами цього суспільства” [Цит. за: 88, с. 20].

Мовна особистість перекладача – це спосіб опису мовної діяльності особистості, що оперує двома мовами. На особливу

увагу заслуговує характер співіснування двох мовних систем у свідомості аналізованої мовної особистості. „Виключаючи можливі випадки істинного білінгвізму з дитинства, мовна особистість перекладача розвивається з вторинної мовної особистості” [88, с. 30]. Формування всіх трьох рівнів вторинної мовної особистості не відбувається синхронно, шляхом поступового збільшення кількості одиниць на кожному рівні. Першим у вивченні іноземної мови формується вербально-семантичний рівень: відбувається накопичення словникового запасу, засвоєння сполучуваності слів і лексико-семантичних відносин між ними. На подальшому етапі починають набувати форм вищі рівні вторинної мовної особистості, адже „якщо мовний бар'єр абсолютно очевидний, то бар'єр культурний стає явним тільки при зіткненні (зіставленні) рідної культури з чужими, відмінними від неї ...” [75, с. 33]. Позначені рівні отримують особливо бурхливий розвиток за безпосереднього зіткнення культур в умовах реальної комунікації, успіх якої значною мірою залежить від того, наскільки учасники комунікативного акту обізнані з традиціями культури партнера. Цілеспрямоване формування вторинної картини світу можливе й у навчальних умовах за допомогою відбору та вивчення прецедентних текстів та інших мовних одиниць, що несуть інформацію про різні культури. Таким чином, з проникненням у досліджувані мову й культуру вторинна мовна особистість збагачується новими елементами, щоб згодом „відмежуватися” від мовної особистості рідною мовою. Очевидно, не можна говорити про можливість їх досконалого й остаточного розмежування у свідомості людини, але в дослідницьких цілях ця диференціація доцільна.

У процесі вивчення іноземної мови не просто додається друга (вторинна) мовна особистість, а відбувається розвиток, розширення мовної особистості, що супроводжується ускладненням її структури. Еволюціонує і та частина мовної особистості, яка реалізується в комунікації рідною мовою. „Мовна особистість людини змінюється протягом її життя, але вивчення іноземної мови є потужним каталізатором цього процесу, виводячи його на принципово новий рівень” [87, с. 31]. Одночасно відбувається розвиток самої людини як особистості в

психологічному розумінні, адже мовна особистість є її продовження. Вільгельм фон Гумбольдт писав: „Через розмаїття мов для нас відкривається багатство світу й розмаїття того, що ми пізнаємо в ньому, і людське буття стає для нас ширше, оскільки мови у виразних і дієвих рисах дають нам різні способи мислення і сприйняття” [23, с. 349]. Це стосується загального світорозуміння людини і його знань мови як системи. Вивчення іншої мови дає можливість проникнути в суть мовних явищ, у закони функціонування людської мови взагалі й рідної і досліджуваної мов зокрема, що не може не відбитися на мовній особистості людини. Зміни стосуватимуться всіх трьох рівнів мовної особистості. „Справа в тому, що істотні особливості мови й тим більше культури розкриваються у процесі зіставлення, порівняльного вивчення мов і тим більше культур” [75, с. 33]. На відміну від просто мовної особистості, яка володіє двома мовами, мовній особистості перекладача властива велика спрямованість на національну мовну особистість носіїв мови-перекладу.

„Перекладацька думка з часів античності до наших днів, узагальнюючи результати перекладацької практики, намагається вирішити діалектичні протиріччя, притаманні перекладу як особливому виду людської діяльності” [59, с. 90]. Ці протиріччя пронизують відносини між художнім твором і його перекладом, між двома особистостями – творцем оригіналу і перекладу, між принципово можливою перекладністю тексту й неможливістю створення ідеального перекладу, між двома мовними картинами світу, між мовними системами, культурно-історичними традиціями, ідіолектами автора оригіналу й перекладача тощо.

Відмічені протиріччя відбиваються і в комунікативних установках автора тексту і перекладача: для автора оригіналу важливо висловити своє ставлення до дійсності і, пізнаючи дійсність, виявити себе. „Для письменника однаково важливо *що і як* сказати, проте його творчий пошук здійснюється найчастіше інтуїтивно, підсвідомо” [59, с. 112].

На відміну від автора оригіналу, у перекладача інша мета й комунікативна позиція: перекладач повинен усвідомити й передати те, що хвилювало письменника, але так, щоб його зрозуміли правильно (причому критерієм адекватності

сприйняття тут стає розуміння й оцінка самого перекладача), тому основною в роботі перекладача стає відповідь на питання: *чому* у автора описано саме це і саме так. Перекладач змушений шукати мотиви вчинків героїв і сюжетних колізій, причини використання автором певного мовного засобу, і часто він просто не в силах зрозуміти мотивацію художнього образу й логіку його побудови.

ВИСНОВКИ

Одним з основних завдань лінгвокультурології є вивчення та опис взаємодії мови і культури. Мова в лінгвокультурології – не тільки й не стільки інструмент осягнення культури, вона – її складник, одна з її іпостасей.

Основу категоріального апарату цієї науки складають поняття „мовна особистість”, „концепт” та „мовна картина світу”. Концепт у лінгвокультурних текстах – це вербалізований культурний зміст. Головною відмінною ознакою лінгвоконцепту є його етнокультурна позначеність. Увага до мовного, знакового прояву концепту й відрізняє його лінгвокультурологічне розуміння від усіх інших: через своє ім'я лінгвоконцепт входить до лексичної системи конкретної природної мови, а його місце в ній визначає контури його значущості в цій лінгвокультурі. Одним з найбільш ефективних шляхів вичленування з мов національно-специфічних концептів можна вважати їх міжмовне зіставлення.

З позиції лінгвокультурології мовна картина світу являє собою спосіб відбиття реальності у свідомості людини, який полягає у сприйнятті цієї реальності крізь призму мовних та культурно-національних особливостей, характерних для певного мовного колективу; інтерпретацію навколишнього світу за національними концептуально-структурними канонами.

Для правильного сприйняття перекладного художнього твору інокультурному перекладачеві необхідна корекція його мовної картини світу, яка адекватно відтворює культуру вихідної мови, відбиту в мовній картині світу автора твору.

Переклад являє собою культурологічне явище, засіб міжкультурних контактів. Він – вид комунікативної діяльності, який спрямований, з одного боку, до вихідної культури і її мови, а з іншого – до культури, мовою якої зроблено переклад.

Письмовий художній переклад являє собою вид двомовної комунікації, призначений для трансляції літературного досвіду однієї культури в іншу. Суспільство розглядає переклад як копію вихідного тексту, тільки іншою мовою, – у свідомості користувачів перекладного тексту він дорівнює оригіналу. Передумовою досягнення цієї властивості

перекладного тексту є вимога того, щоб особистість посередника, творця перекладного тексту, тобто перекладача, ніяк не відбилася на продукті його діяльності. Це суспільне призначення перекладу виступає основою перекладацької діяльності, воно має силу для будь-якої індивідуальної мовної особистості перекладача й обґрунтовує виділення її як типу мовної особистості. Таким чином, мовна особистість перекладача є спосіб опису людської діяльності, спрямованої на трансляцію текстового змісту, породженого чужою культурою і втіленого в одиницях чужої мови, у контекст своєї культури та одиниць своєї мови.

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ І ЗАВДАННЯ

§ 1. ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ ТА ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД

1. Як співвідносяться мова і культура?
2. Охарактеризуйте основні положення „теорії лінгвістичної відносності” Сепіра-Уорфа.
3. Опишіть вплив ідей В.фон Гумбольдта на виникнення і розвиток лінгвокультурології.
4. Доведіть, що переклад є засобом міжкультурних контактів.
5. Яке визначення культури є найбільш релевантним для лінгвокультурології?
6. Що вивчає лінгвокультурологія? Які об'єкт і предмет вивчення цієї науки?
7. Що, на думку більшості перекладачів, є „неперекладним”? Яку цінність має це „неперекладне” для перекладача й реципієнта?
8. Що, крім культурних особливостей, ускладнює переклад художнього тексту?
9. Які екстралінгвістичні та лінгвістичні маркери дозволяють віднести текст до певної культури?
10. Які відносини між текстовим світом і реальним світом читача?

§ 2. ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ „ВУЗЛИ” ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

1. Як у мові відбивається універсальний компонент культур? Наведіть свої приклади.
2. На яких лінгвістичних рівнях найбільш помітні відмінності між мовами, зумовлені відмінністю культур?
3. Дайте характеристику безеквівалентної лексики як явищу, що відбиває національну культуру. Опишіть особливості її перекладу.
4. Що в перекладознавстві називають „лакунами”? Охарактеризуйте причини їх виникнення та способи їх елімінування. Який спосіб, на ваш погляд, є найбільш адекватним?
5. Проілюструйте власними прикладами відмінності між лексичним поняттям і лексичним фоном.
6. Дайте визначення конотативної семантики і проілюструйте його прикладами з російської, української та англійської мов.
7. Опишіть цінність паремій як носіїв лінгвокультурної інформації для перекладача і реципієнта.
8. Охарактеризуйте основні положення теорії про внутрішню форму слова О. О. Потебні.
9. Як культурна інформація виявляється у формах існування мови? Проілюструйте власними прикладами.
10. Дайте визначення універсальним і етноспецифічним елементам у мовному етикеті.

§ 3. ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНЦЕПТІВ ТЕКСТУ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ

1. Охарактеризуйте сучасну наукову парадигму лінгвістики.
2. Дайте визначення поняття „концепт”.
3. Проілюструйте особливості лінгвокультурного концепту.
4. Опишіть основні підходи до розуміння концепту в сучасному мовознавстві.
5. Назвіть компоненти семантики концепту.
6. Опишіть особливості функціонування концепту в художньому тексті.
7. Міжмовне зіставлення як один з найбільш ефективних шляхів вичленування національно-специфічних концептів з мов. Проілюструйте власними прикладами.
8. Опишіть основні відмінності російської / української та англійської / американської концептосфер. Проілюструйте власними прикладами.
9. Яка методика аналізу концепту в лінгвокультурології?
10. Назвіть проблеми передачі лінгвокультурних концептів, виявлених у художньому тексті, у перекладі.

§ 4. МОВНА КАРТИНА СВІТУ ПЕРЕКЛАДЕНОГО ТЕКСТУ ЯК СИНТЕЗ МОВНИХ КАРТИН СВІТУ АВТОРА ТА ПЕРЕКЛАДАЧА

1. Охарактеризуйте значення поняття „мовна картина світу” в системі сучасного наукового знання.
2. Дайте визначення терміна „мовна картина світу” в лінгвокультурології.
3. Який внесок Вільгельма фон Гумбольдта у розвиток ідей про мовну картину світу?
4. Що являє собою наукова картина світу? Наведіть приклади. Вкажіть на відмінності між „науковою” і „наївною” картинами світу.
5. Чим обумовлені подібності та відмінності в мовних картинах світу різних народів?
6. Що є незмінним у мовних картинах світу різних народів?
7. Які елементи формують систему мовної картини світу певного народу?
8. Наведіть приклади відмінностей концептуалізації та категоризації дійсності в мовній картині світу росіян / українців і американців / британців.
9. Які зміни відбуваються в мовній картині світу перекладача під час роботи з іншомовним текстом?
10. Чи необхідно перекладачеві замінити свою картину світу відбитою в тексті оригіналу художнього твору? Доведіть свою точку зору.

§ 5. ПРОЯВ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ АВТОРА ТА ПЕРЕКЛАДАЧА В ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ

1. Що розуміють під мовною особистістю в сучасній лінгвістиці?
2. Яких змін зазнав термін „мовна особистість” з моменту свого виникнення?
3. Які основні підходи до трактування цього поняття в лінгвокультурології?
4. Яким теоретичним змістом наповнив термін „мовна особистість” Ю. М. Караулов?
5. Охарактеризуйте трирівневу модель мовної особистості, запропоновану Ю. М. Карауловим.
6. Що являє собою мовна особистість перекладача?
7. Яким чином у мовній особистості перекладача співіснують дві мовних картини світу?
8. Які функції виконують перекладачі в процесі міжкультурної комунікації?
9. Що в лінгвокультурології розуміють під „вторинною мовною особистістю”?
10. Якими є комунікативні цілі й позиції перекладача, на відміну від автора оригіналу художнього тексту?

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурологический аспект когнитивной семантики / Н. Ф. Алефиренко // Русистика : Сб. науч. тр. – К., 2002. – Вып. 2. – С. 16 – 22.
2. Антология концептов / Под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. – М. : Гнозис, 2004. – 512 с.
3. Апресян Ю. Д. Образ человека по данным языка : попытка системного описания / Ю. Д. Апресян // Вопросы языкознания. – 1995. – № 1. – С. 37 – 67.
4. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
5. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику / А. Н. Баранов. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 360 с.
6. Бацевич Ф. С. Нариси з комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 281 с.
7. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М. : УРСС, 2002. – 448 с.
8. Белова А. Д. Вербальне відображення концептосфери етносу : сучасний стан вивчення проблеми / А. Д. Белова // Мовні і концептуальні картини світу. – 2001. – № 5. – С. 15 – 22.
9. Богин Г. И. Методологическое пособие по интерпретации художественного текста (для занимающихся иностранной филологией) [Электронный ресурс] / Г. И. Богин. – Режим доступа : http://auditorium.ru/books/113/bogin_glava4.htm.
10. Богин Г. И. Модель языковой личности в ее отношении к разновидностям текстов : автореф. дис. на соиск. ученой степ. д-ра филол. наук : спец. 10.02.19 „Теория языка” / Г. И. Богин. – М., 1984. – 31 с.
11. Вайсгербер И. Л. Родной язык и формирование Духа / Пер. с нем. / И. Л. Вайсгербер. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 232 с.
12. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. – М. : Рус. словари, 1996. – 367 с.
13. Верещагин Е. М. Язык и культура / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Рус. яз, 1976. – 269 с.

14. Верещагин Е. М. Лингвострановедческая теория слова / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Рус. яз, 1980. – 320 с.
15. Винокур Т. Г. К характеристике говорящего. Интенция и реакция / Т. Г. Винокур // Язык и личность. – М. : Наука, 1989. – С. 11 – 23.
16. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт : становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С. Г. Воркачев // Филологические науки. – 2001. – № 1. – С. 64 – 72.
17. Воркачев С. Г. Любовь как лингвокультурный концепт / С. Г. Воркачев. – М. : Гнозис, 2007. – 284 с.
18. Воркачев С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт / С. Г. Воркачев. – М. : Гнозис, 2004. – 236 с.
19. Воробьев В. В. Культурологическая парадигма русского языка / В. В. Воробьев. – М. : ИРЯП, 1994. – 76 с.
20. Воробьев В. В. Лингвокультурология / В. В. Воробьев. – М. : Изд-во Рос. ун-та дружбы народов, 1997. – 331 с.
21. Гачев Г. Д. Национальные образы мира. Космо-Психо-Логос / Г. Д. Гачев. – М. : Прогресс, 1995. – 480 с.
22. Гнатюк Л. П. Мовні картини світу дво- і кількомавної особистості / Л. П. Гнатюк // Мовні і концептуальні картини світу. – Вип. 9. – 2003. – С. 71 – 75.
23. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1984. – 397 с.
24. Зализняк А. А. Ключевые идеи русской языковой картины мира : Сб. ст. / А. А. Зализняк, И. Б. Левонтина, А. Д. Шмелев. – М. : Языки славянской культуры, 2005. – 544 с. – (Язык. Семиотика. Культура).
25. Иванова Л. П. Проблема співвідношення мовної особистості та національно-мовної картини світу / Л. П. Иванова // Проблеми зіставної семантики. – К., 2001. – Вип. 5. – С. 34 – 36.
26. Карасик В. И. Культурные доминанты в языке / В. И. Карасик // Языковая личность. Культурные концепты. – Волгоград : Перемена, 1996. – С. 9 – 16.

27. Карасик В. И. О категориях лингвокультурологии / В. И. Карасик // Языковая личность : проблемы коммуникативной деятельности : Сб. науч. тр. – Волгоград : Перемена, 2001. – С. 3 – 16.
28. Карасик В. И. Оценочные доминанты в языковой картине мира / В. И. Карасик // Единство системного и функционального анализа языковых единиц. – Белгород : Книжный дом, 1999. – С. 39 – 40.
29. Карасик В. И. Язык социального статуса / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2002. – 333 с.
30. Карасик В. И. Лингвокультурный типаж „английский чудак” / В. И. Карасик, Е. А. Ярмахова. – М. : Гнозис, 2006. – 260 с.
31. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 263 с.
32. Кісь Р. Мова, думка і культурна реальність (від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму) / Р. Кісь. – Львів : Літопис, 2002. – 304 с.
33. Колесов В. В. Концепт культуры : образ – понятие – символ / В. В. Колесов // Вестн. СПбГУ. – Сер. 2. – Вып. 3 (№ 16). – СПб., 1992. – С. 30 – 40.
34. Колесов В. В. Философия русского слова / В. В. Колесов. – СПб. : Юна, 2002. – 448 с.
35. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение / В. Н. Комиссаров. – М. : ЭТС, 2001. – 424 с.
36. Корнилов О. А. „Языковые модели мира” как отражение национальных менталитетов (национальная специфика на трех семантических уровнях : на уровне значения, обозначения, смысла) / О. А. Корнилов // Россия и Запад : диалог культур. Тезисы конференции. – М. : МГУ, 1994. – С. 81 – 83.
37. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов / О. А. Корнилов. – М. : ЧеРо, 2003. – 349 с.
38. Кочерган М. П. Зіставне мовознавство і проблема мовних картин світу / М. П. Кочерган // Мовознавство. – 2004. – № 5 – 6. – С. 12 – 22.

39. Красных В. В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология : Курс лекций / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2002. – 284 с.

40. Крысало О. В. Концепт „желание” в структуре языка и в системе авторского идиолекта / О. В. Крысало // Проблемы загальної, германської, романської та словянської стилістики : Матеріали II міжнародної конф. – Т. 2. – Горлівка : Вид-во ГДПШМ, 2005. – С. 172 – 175.

41. Крысало О. В. Языковая личность автора и переводчика в пространстве драматургического дискурса (на материале пьесы Т. Уильямса „Стеклянный зверинец”) / О. В. Крысало // II міжнародний театральний симпозиум „Література – Театр – Суспільство” : Зб. наук. пр. у 2 т. – Т. II. – Херсон : Айлант, 2007. – С. 80 – 83.

42. Кубрякова Е. С. Об одном фрагменте концептуального анализа слова ПАМЯТЬ / Е. С. Кубрякова // Логический анализ языка. Культурные концепты. – М. : Наука, 1991. – С. 85 – 91.

43. Кубрякова Е. С. Проблемы представления знаний в современной науке и роль лингвистики в решении этих проблем / Е. С. Кубрякова // Язык и структуры представления знаний. – М. : ИНИОН, 1992. – С. 4 – 38.

44. Лавринова Н. Н. Культурологический аспект изучения теории языковой личности [Электронный ресурс] / Н. Н. Лавринова // Электронное научное издание „Аналитика культурологии”. – Режим доступа к журн. : <http://www.analiculturolog.ru>.

45. Латышев Л. К. Перевод. Теория, практика и методика / Л. К. Латышев. – М. : Академия, 2006. – 192 с.

46. Леонтович О. А. Введение в межкультурную коммуникацию : Учебное пособие / О. А. Леонтович. – М. : Гнозис, 2007. – 368 с.

47. Леонтович О. А. Русские и американцы : парадоксы межкультурного общения : Монография / О. А. Леонтович. – М. : Гнозис, 2005. – 352 с.

48. Леонтьев А. А. Языковое сознание и образ мира / А. А. Леонтьев // Язык и сознание : парадоксальная рациональность. – М. : Наука, 1993. – С. 16 – 21.

49. Лингвокогнитивные проблемы межкультурной коммуникации. – М. : Филология, 1997. – 144 с.
50. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка / Д. С. Лихачев // ИАН СЛЯ. – 1993. – Т. 52. – № 1. – С. 3 – 9.
51. Лотман Ю. М. Структура художественного текста / Ю. М. Лотман // Об искусстве. – СПб. : „Искусство – СПб”, 1998. – С. 14 – 285.
52. Ляпин С. Х. Концептология : к становлению подхода / С. Х. Ляпин // Концепты. – Архангельск, 1997. – Вып. 1. – С. 11 – 35.
53. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология / В. Н. Манакин. – К. : Знания, 2004. – 326 с.
54. Марта Казьмерчак. О необходимости словотворческой изобретательности в переводе / Марта Казьмерчак // Языковая личность : культурные концепты : Сб. науч. тр. – Волгоград; Архангельск : Перемена, 1996. – 259 с.
55. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику : Учебное пособие / В. А. Маслова. – М. : Флинта : Наука, 2004. – 296 с.
56. Маслова В. А. Лингвокультурология : Учебное пособие для студентов высш. учебных заведений / В. А. Маслова. – М. : Издательский центр „Академия”, 2001. – 208 с.
57. Мечковская Н. Б. Социальная лингвистика : Пособие для студентов гуманитар. вузов и учащихся лицеве / Н. Б. Мечковская. – 2-е изд., испр. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 207 с.
58. Нерознак В. П. От концепта к слову : к проблеме филологического концептуализма / В. П. Нерознак // Вопросы филологии и методики преподавания иностранных языков. – Омск, 1998. – С. 80 – 85.
59. Оболенская Ю. Л. Художественный перевод и межкультурная коммуникация / Ю. Л. Оболенская. – М. : Высш. шк., 2006. – 335 с.
60. Ольшанский И. Г. Языковая личность : подходы, параметры, перспективы / И. Г. Ольшанский // Науч. зап. РГСУ. – 2004. – № 1. – С. 79 – 80.

61. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2001. – 191 с.
62. Потебня А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня. – К. : СИНТО, 1993. – 192 с.
63. Прохоров Ю. Е. Действительность. Текст. Дискурс : Учебное пособие / Ю. Е. Прохоров. – М. : Флинта : Наука, 2004. – 224 с.
64. Руднев В. П. Словарь культуры XX века / В. П. Руднев. – М. : Аграф, 1997. – 608 с.
65. Русский язык : Энциклопедия / Под ред. Ю. Н. Караулова. – М. : Большая российская энциклопедия, 2003. – 704 с.
66. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
67. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Э. Сепир. – М. : Прогресс, 1993. – 654 с.
68. Синельникова Л. Н. Жизнь текста или Текст жизни : Избр. работы в 3-х т. / Л. Н. Синельникова. – Т. 1. Лингвистическая поэтика. – Л. : Изд-во ЛНУ, 2005. – 430 с.
- Т.2. Социолингвистика. Современное гуманитарное знание и „картина мира”. – 2005. – 392 с.
- Т. 3. Образовательные проблемы в контексте гуманитарной и коммуникативной культуры. Связи с общественностью (Паблик рилейшнз). – 454 с.
69. Сорокин Ю. А. Попытка осмысления феномена культуры в рамках нового концептуального аппарата / Ю. А. Сорокин // Этнопсихолингвистические аспекты преподавания иностранных языков. – М. : Наука, 1996. – С. 67 – 74.
70. Сорокин Ю. А. Этнопсихолингвистика / Ю. А. Сорокин. – М. : Наука, 1988. – 305 с.
71. Степанов Ю. С. В трехмерном пространстве языка. Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства / Ю. С. Степанов. – М. : Наука, 1985. – 335 с.
72. Степанов Ю. С. Константы : словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – М. : Академический проект, 2001. – 990 с.

73. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Школа „Языки русской культуры”, 1996. – 288 с.

74. Телия В. Н. Фактор культуры и воспроизводимость фразеологизмов – знаков-микротекстов / В. Н. Телия // Сокровенные смыслы : Слово. Текст. Культура : Сб. статей в честь Н. Д. Арутюновой. – М. : Издательский центр „Академия”, 2004. – С. 674 – 684.

75. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / С. Г. Тер-Минасова. – М. : Слово/ Slovo, 2000. – 624 с.

76. Токарев Г. В. Концепт как объект лингвокультурологии (на материале репрезентаций концепта „Труд” в русском языке): Монография / Г. В. Токарев. – Волгоград : Перемена, 2003. – 232 с.

77. Топоров В. Н. Святость и святые в русской духовной культуре : В 2-х т. / В. Н. Топоров. – М. : Школа „Языки русской культуры”. – Т. 1, 1995. – 875 с.; Т. 2, 1998. – 864 с.

78. Тхорик В. И. Лингвокультурология и межкультурная коммуникация : Учебное пособие для студентов вузов / В. И. Тхорик. – М. : ГИС, 2006. – 253 с.

79. Ужченко В. Базові концепти в культурно-національній семантиці східно-слов'янської ідіоматики (вітер) / В. Ужченко // Вісн. Луган. держ. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2003. – Сер. „Філологічні науки”. – № 10. – С. 234 – 239.

80. Урысон Е. В. Проблема исследования языковой картины мира : Аналогия в семантике / Е. В. Урысон ; Рос. акад. наук. Ин-т рус. яз. им. В. В. Виноградова. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 224 с. – (Studia philologica).

81. Фрумкина Р. М. Концептуальный анализ с точки зрения лингвиста и психолога / Р. М. Фрумкина // Научно-техническая информация. – М. : Наука, 1992. – Сер. 2. – № 3.

82. Хайруллин В. И. Лингвокультурологические и когнитивные аспекты перевода : дис. ... д-ра филол. наук :

10.02.20 / Хайруллин Владимир Иханович. – М. : РГБ, 1995. – 355 с.

83. Хайруллин В. И. Перевод и когнитология / В. И. Хайруллин. – Уфа : РИО БашГУ, 1997. – 80 с.

84. Хайруллин В. И. Перевод научного текста : (Лингвокультурологический аспект) / В. И. Хайруллин. – М. : ВЦП, 1992. – 126 с.

85. Хроленко А. Т. Основы лингвокультурологии : Учебное пособие / А. Т. Хроленко; под ред. В. Д. Бондалетова. – М. : Флинта : Наука, 2005. – 184 с.

86. Чернобров А. А. Лингвокультурология : основа интегрального гуманитарного знания (язык – философия – логика – психология – культура) / А. А. Чернобров. – Новосибирск : Новосибирский гос. пед. ун-т, 2006. – 331 с.

87. Шевченко О. Н. Языковая личность переводчика (на материале дискурса Б. В. Заходера) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Шевченко Ольга Николаевна. – Волгоград, 2005. – 255 с.

88. Шмелев А. Д. Русская языковая модель мира : материалы к словарю / А. Д. Шмелев. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 224 с. – (Язык. Семиотика. Культура. Малая сер.)

89. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. Енциклопедичний слов. для фахівців з теоретич. гуманіт. дисциплін та гуманіт. інф-ки / І. Б. Штерн. – К. : „АртЕк”, 1998. – 336 с. – (Трансформація гуманітарної освіти в Україні).

Крисало О. В. Лінгвокультурологічні аспекти перекладу. – Конспект лекцій.

Конспект лекцій з курсу „Лінгвокультурологічні аспекти перекладу” розраховано на слухачів магістратури спеціальності „Переклад” факультету іноземних мов вищих навчальних закладів. Матеріал у навчальному виданні за змістом поділено на 2 частини: теоретичний матеріал та питання для обговорення. В теоретичній частині освітлюються головні питання сучасної лінгвокультурології, основним завданням якої є вивчення та опис взаємодії мови і культури, зокрема й переклад художніх текстів; надається трактування основних лінгвокультурологічних понять: „мовна особистість перекладача”, „мовна картина світу”, „концепт”.

Навчальне видання призначено для магістрантів та студентів факультету іноземних мов вищих навчальних закладів, викладачів.

Ключові слова: лінгвокультурологія, переклад, мовна особистість, концепт, мовна картина світу.

Крысало О. В. Лингвокультурологические аспекты перевода. – Конспект лекций.

Конспект лекций по курсу „Лингвокультурологические аспекты перевода” рассчитан на слушателей магистратуры специальности „Перевод” факультетов иностранных языков высших учебных заведений. Материал в данном учебном издании по содержанию разделен на две части: теоретическая информация и вопросы для обсуждения. В теоретической части освещаются основные вопросы современной лингвокультурологии, основной задачей которой является изучение и описание взаимодействия языка и культуры, в частности, в переводе художественных текстов; трактуются основные лингвокультурологические понятия: „языковая личность переводчика”, „языковая картина мира”, „концепт”.

Учебное издание предназначено для магистрантов и студентов факультета иностранных языков высших учебных заведений, преподавателей.

Ключевые слова: лингвокультурология, перевод, языковая личность, концепт, языковая картина мира.

Krysalo O. V. Linguoculturological Aspects of Translation. – Lectures Summary.

The summary of the lectures in the course „Linguoculturological Aspects of Translation” is aimed at the students of the master program in „Translation” at foreign languages departments of higher educational establishments. According to the content, the material is divided into two parts: the theoretical part and questions for discussion. The theoretical part highlights the main issues of contemporary Linguoculturology, which aims to learn and describe the interaction of language and culture, including the process of translation; as well as defines the most important linguoculturological terms: „linguistic personality of interpreter”, „linguistic worldview”, „concept”.

The educational edition is aimed at the students of the master program in „Translation” and the senior students of foreign languages departments of higher educational establishments.

Key words: Linguoculturology, translation, linguistic personality, concept, linguistic worldview.

Навчальне видання

КРИСАЛО Ольга Вікторівна

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ

*Конспект лекцій для слухачів магістратури
спеціальності „Переклад” факультету іноземних мов*

За редакцією автора

Здано до склад. 27.08.2013 р. Підп. до друку 27.09.2013 р.
Формат 60x84 1/16. Папір офсет. Гарнітура Times New Roman.
Друк ризографічний. Ум. друк. арк. 4,07. Накл. 100 прим. Зам. №. 189.

Видавець і виготовлювач

Видавництво Державного закладу

„Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”

вул. Оборонна, 2, м. Луганськ, 91011. Т/ф: (0642) 58-03-20.

e-mail: alma-mater@list.ru

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3459 від 09.04.2009 р.